

Mgr Robert Marek Betczacki
Adwokat w Warszawie

Przedsiębiorstwo jako przedmiot obrotu w polskim i w niemieckim prawie prywatnym

Wprowadzenie

Tradycyjnie wskazuje się, że pojęcie przedsiębiorstwa w języku prawnym ma zasadniczo trzy znaczenia – podmiotowe, przedmiotowe i funkcjonalne¹. Problematyka przedsiębiorstwa ujmowanego jako przedmiot obrotu wywołała wątpliwości sięgające samych podstaw prawa prywatnego. W polskiej i niemieckiej dogmatyce prawa prywatnego pokutuje bowiem paradygmat prawniczego myślenia, według którego uprawnienia i obowiązki podmiotów stosunku cywilnoprawnego mogą mieć za przedmiot jedynie rzecz lub prawo². Przedsiębiorstwo wymyka się zaś obu tym kategoriom. Głównymi problemami stały się więc: z teoretycznego punktu widzenia – określenie charakteru prawnego władztwa nad przedsiębiorstwem, zaś z praktycznego – wskazanie przepisów prawa regulujących to władztwo. Rozwiązanie tych problemów stanowi cel niniejszego artykułu. W rozdziale pierwszym prezentuję funkcjonowanie instytucji przedsiębiorstwa w języku prawnym³ oraz *stricte* cywilnoprawne ujęcie przedsiębiorstwa jako przed-

¹ Por. Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2005, s. 130; K. Schmidt, *Handelsrecht*, Köln-Berlin-Bonn-München 1999, s. 64-65.

² Paradygmat ten ma swoje korzenie w przejętej ze spuścizny prawa rzymskiego dychotomii *res corporales – res incorporales*. Problematyka przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym w pewnym sensie przypomina problematykę *peculium*.

³ Tylko ten fragment opracowania, konieczny ze względu na jego metodologiczną poprawność, niecierpliwym czytelnik może pominąć bez uszczerbku dla właściwego zrozumienia istoty problemów stanowiących przedmiot niniejszego artykułu.

miotu prywatnoprawnego władztwa. Natomiast w rozdziale drugim przedstawiam najważniejsze konsekwencje zastosowania instytucji podmiotowego prawa na przedsiębiorstwie, będącej prawnym odzwierciedleniem wspomnianego powyżej władztwa, w tym najistotniejsze kwestie z zakresu odpowiedzialności za zobowiązania powstałe w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa.

I. Instytucja przedsiębiorstwa

1. Prawne odzwierciedlenie ekonomicznego i socjologicznego aspektu przedsiębiorstwa

Patrząc z ekonomicznej lub socjologiczno-ekonomicznej perspektywy, słusznie uważa się przedsiębiorstwo za samoistną całość. Obowiązujące normy prawne odnoszące się do przedsiębiorstw, posługując się kryterium ekonomicznym lub socjologicznym, respektują więc samoistny charakter każdego przedsiębiorstwa.

1) Przedsiębiorstwo w przepisach prawa antymonopolowego

Przedsiębiorstwo w sensie ekonomicznym jest przedmiotem regulacji norm zawartych w przepisach art. 81 i nast. TWE⁴ oraz art. 1 i nast. rozporządzenia 139/2004⁵. Uznanie czegoś za przedsiębiorstwo (*undertaking, das Unternehmen*) w rozumieniu powyższych przepisów jest niezależne od posiadania podmiotowości prawnej⁶. Przedsiębiorstwo w tym znaczeniu to każda zachowująca tożsamość w obrocie jednostka (*entity, die Einheit*) – bez względu na jej status prawny i sposób, w jaki jest ona finansowana – która wykonuje działalność gospodarczą⁷. Jedynym kryterium uznania danej jednostki za przedsiębiorstwo jest więc wykonywanie przez nią działalności gospodarczej. Na posiadanie przymiotu przedsiębiorstwa nie ma wpływu to, że działalność ta wykonywana jest *non*

⁴ Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, Dz.Urz. C 321 E z 29.12.2006 r., s. 37 i nast.

⁵ Rozporządzenie Rady (WE) 139/2004 w sprawie kontroli koncentracji przedsiębiorstw, Dz.Urz. L 2004, Nr 24, s. 1.

⁶ P. Craig, G. De Búrca, *EC law: text, cases, and materials*, Oxford 1995, s. 888.

⁷ Orzeczenie ETS C-41/91, *European Court Review* (dalej: ECR) 1991, s. I-01979; Orzeczenie ETS C-55/96, ECR 1997, s. I-7119.

for profit⁸. Nie mają znaczenia również rozmiar tej działalności oraz to, czy w danych okolicznościach taka jednostka faktycznie wykonuje tę działalność – za przedsiębiorstwo może już być uznana jednostka będąca potencjalnie zdolną do wykonywania działalności gospodarczej⁹. Samo pojęcie działalności gospodarczej zostało określone przez wspólną tradycję prawną WE w sposób negatywny – działalnością gospodarczą nie są działania państwa suwerennie wykonującego władzę publiczną, działania w dziedzinie konsumpcji prywatnej oraz niektóre działania na rynku pracy¹⁰. W uproszczeniu, mając na uwadze powyższą charakterystykę, przedsiębiorstwo w znaczeniu wyżej wymienionych przepisów to jednostka gospodarcza (*economic entity*)¹¹.

Do ekonomicznego sensu przedsiębiorstwa odwołują się również normy zawarte w przepisach §§ 1 i nast. GWB¹². Przedsiębiorstwem (*das Unternehmen*) w rozumieniu tych przepisów jest każda jednostka wykonująca działalność gospodarczą w zakresie produkcji i obrotu towarami oraz zarobkowego świadczenia usług¹³. Przedsiębiorstwami w tym znaczeniu są więc także jednostki będące w całości lub w części własnością publiczną (w sensie ekonomicznym) oraz jednostki prowadzone lub administrowane przez władze publiczne (§ 130 ust. 1 GWB), niezależnie od formy organizacyjnej tych jednostek, jeżeli wykonują one taką działalność¹⁴.

Polski ustawodawca w przepisach prawa antymonopolowego¹⁵ posłużył się pojęciem przedsiębiorcy, rezygnując tym samym z pojęcia przedsiębiorstwa.

⁸ Orzeczenie ETS C-382/92, ECR 1994, s. I-02435, V. Emmerich, *Kartellrecht*, [w:] *Handbuch des EG-Wirtschaftsrecht*, red. M.A. Dausen, tłum. M. Dziuba, *Prawo antymonopolowe*, [w:] *Prawo gospodarcze Unii Europejskiej*, red. R. Skubisz, Warszawa 1999, s. 666.

⁹ V. Emmerich, *Kartellrecht...*, s. 667.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Orzeczenie SPI T-102/96, ECR 1999, s. II-00753.

¹² Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen, Bundesgesetzblatt (dalej: BGBl) I 1998, 2521.

¹³ R. Volhard, *Podstawy konkurencji*, [w:] *Podstawy prawne gospodarki wolnorynkowej*, red. M. Lutter, J. Semler, tłum. M. Cejmer, Warszawa 1997, s. 208.

¹⁴ R. Volhard, *Podstawy konkurencji...*, s. 208.

¹⁵ Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów z 16 lutego 2007 r., Dz.U. z 2007 r. Nr 50, poz. 331 ze zm.

2) Przedsiębiorstwo w przepisach prawa koncernowego

Ekonomiczny sens przedsiębiorstwa uwzględniają normy niemieckiego prawa koncernowego zawarte w przepisach §§ 15-19 i §§ 291-292 AktG¹⁶. Według interpretacji niemieckiego Sądu Najwyższego przedsiębiorstwem (*das Unternehmen*) w rozumieniu prawa koncernowego jest „ten, kto prowadzi interesy w wielu przedsiębiorstwach”¹⁷. Przedsiębiorstwo w tym znaczeniu to podmiot prawa prowadzący działalność gospodarczą, który jest jednocześnie i bezpośrednio lub pośrednio powiązany z innym podmiotem prawa prowadzącym działalność gospodarczą. Możliwość uznania danego podmiotu za przedsiębiorstwo jest niezależna od formy prawnej tego podmiotu. Relewantne z punktu widzenia prawa koncernowego powiązanie danego podmiotu z innym podmiotem ma charakter zależności lub dominacji. Przymiot przedsiębiorstwa posiada w szczególności jeden ze współników danej spółki, jeżeli współnik ten oprócz wspólnego celu współników tej spółki zmierza także do osiągnięcia korzyści w ramach przedsiębiorstw innych niż ta spółka i jednocześnie jeżeli współnik ten posiada wewnątrz tej spółki taką możliwość oddziaływania, która pozwala mu wykorzystywać działalność handlową tej spółki bezpośrednio do osiągnięcia korzyści w tych innych przedsiębiorstwach¹⁸. Przedsiębiorstwem w znaczeniu prawa koncernowego mogą być także w szczególności:

a) osoba fizyczna prowadząca działalność gospodarczą, która jest jednocześnie jedynym albo posiadającym większość udziałów współnikiem spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i zarazem jedynym członkiem zarządu tej spółki¹⁹;

b) korporacja prawa publicznego, która pozostaje w stosunku dominacji wobec przedsiębiorstwa zorganizowanego w formie prywatnoprawnej²⁰;

¹⁶ Aktiengesetz, BGBl I 1965, 1089.

¹⁷ B. K r o p f f, *Zarys prawa o koncernach*, [w:] *Podstawy prawne...*, red. M. Lutter, J. Semler, s. 95.

¹⁸ „Autokran” – Entscheidung des Bundesgerichtshofs (dalej: BGH), Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Zivilsachen (dalej: BGHZ) 95, 330 i nast.

¹⁹ Tamże.

²⁰ „Niedersachsen/Volkswagen” – Entscheidung des BGH, BGHZ 135, 107.

c) Republika Federalna Niemiec będąca akcjonariuszem danej spółki i wykonująca swe władztwo w sferze dominium nawet wtedy, gdy posiada mniej niż 50% akcji tej spółki, lecz zachodzą szczególne okoliczności natury faktycznej lub prawnej²¹.

Ekonomiczny aspekt przedsiębiorstwa uwidocznia się właśnie w tego typu powiązaniach pomiędzy podmiotami prawa.

W normach prawa wspólnotowego odnoszących się do koncernów wykorzystano co do zasady pojęcie spółki (*company, die Gesellschaft*) – normy zawarte w przepisach art. 2 pkt e-h i nast. dyrektywy 90/434²² oraz art. 2 pkt a i nast. dyrektywy 2004/25²³, ale także pojęcie przedsiębiorstwa (*undertaking, das Unternehmen*) – normy zawarte w przepisach art. 1 i nast. dyrektywy 83/349²⁴. W tym drugim przypadku przedsiębiorstwu nadane zostało znaczenie ekonomiczne, takie jak w przypadku norm wspólnotowego prawa antymonopolowego²⁵.

Polski ustawodawca w przepisach prawa regulujących koncerny posłużył się pojęciem spółki²⁶.

3) Przedsiębiorstwo w przepisach prawa chroniących pracowników w przypadku przejścia przedsiębiorstwa

Socjologiczno-ekonomiczny sens przedsiębiorstwa uchwycony został w normach zawartych w przepisach art. 1 i nast. dyrektywy 2001/23²⁷. Ze względu na szczególny cel tych uregulowań, zrekonstruowana w oparciu o wykładnię dokonaną przez Europejski Trybunał Sprawiedliwości treść

²¹ „Veba/Gelsenberg” – Entscheidung des BGH, BGHZ 69, 334.

²² Dyrektywa Rady (EWG) 90/434 w sprawie wspólnego systemu opodatkowania mającego zastosowanie w przypadku łączenia, podziałów, wnoszenia aktywów i wymiany udziałów, dotyczących spółek różnych państw członkowskich, Dz.Urz. L 1990, Nr 225, s. 1 ze zm.

²³ Dyrektywa 2004/25/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ofert przejęcia, Dz.Urz. L 2004, Nr 142, s. 12.

²⁴ 7. Dyrektywa Rady (EWG) 83/349 w sprawie skonsolidowanych sprawozdań finansowych, Dz.Urz. L 1983, Nr 193, s. 1 ze zm.

²⁵ Rozdział I, 1., 1).

²⁶ Na przykład przepisy art. 4 § 1 pkt 4-5, §§ 3-5, art. 5 § 2, art. 6, art. 7, oraz art. 15 § 2 k.s.h.

²⁷ Dyrektywa Rady 2001/23/WE w sprawie zbliżania ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do ochrony praw pracowniczych w przypadku przejścia przedsiębiorstw, zakładów lub części przedsiębiorstw lub zakładów, Dz.Urz. L 2001, Nr 82, s. 16.

pojęcia przedsiębiorstwa (*undertaking, das Unternehmen*) w tym znaczeniu jest dość pojemna. Definicja przedsiębiorstwa w znaczeniu socjologiczno-ekonomicznym zawiera trzy komponenty:

a) Przedsiębiorstwo to zachowująca tożsamość w obrocie jednostka wykonująca konkretną działalność gospodarczą – stabilna jednostka gospodarcza (komponent funkcjonalny)²⁸.

b) Przedsiębiorstwo to zespół istotnych aktywów danego podmiotu prawa przeznaczonych do wykonywania konkretnej działalności gospodarczej (komponent majątkowy), w szczególności: (A) wierzytelności przysługujące pracodawcy-przedsiębiorcy i wynikające ze stosunków pracy, a zwłaszcza taki zespół wierzytelności przysługujących pracodawcy-przedsiębiorcy ze stosunków pracy, który według ilości i właściwości tych wierzytelności stanowi istotną część ogółu przysługujących mu wierzytelności ze stosunków pracy oraz za pomocą którego wykonuje on swoje zobowiązania wynikające z konkretnej umowy lub umów zawartych w ramach prowadzonej przez siebie działalności gospodarczej; (B) przysługujące przedsiębiorcy wierzytelności umożliwiające korzystanie z określonych lokali lub rzeczy ruchomych; (C) przysługujące przedsiębiorcy uprawnienia publicznoprawne²⁹.

c) Przedsiębiorstwo to także, oprócz zespołu aktywów, zorganizowane zgrupowanie osób zmierzające do osiągnięcia określonego celu i zaangażowane w działalność gospodarczą, przy czym w szczególnych okolicznościach konkretnego przypadku, gdy dana jednostka gospodarcza jest zdolna do funkcjonowania bez wykorzystywania żadnych istotnych aktywów, może być ona ukonstytuowana przez grupę pracowników

²⁸ Orzeczenie ETS C-29/91, ECR 1992, s. I-03189; Orzeczenie ETS C-48/94, ECR 1995, s. I-02745; Orzeczenie ETS C-171/94, ECR 1996, s. I-01253; Orzeczenie ETS C-13/95, ECR 1997, s. I-01259; Orzeczenie ETS C-343/98, ECR 2000, s. I-06659; Orzeczenie ETS C-175/99, ECR 2000, s. I-07755; Orzeczenie ETS C-340/01, ECR 2003, s. I-14023.

²⁹ Orzeczenie ETS 105/84, ECR 1985, s. 02639; Orzeczenie ETS 324/86, ECR 1988, s. 00739; Orzeczenie ETS 101/87, ECR 1988, s. 03057; Orzeczenie ETS C-29/91, ECR 1992, s. I-03189; Orzeczenie ETS C-48/94, ECR 1995, s. I-02745; Orzeczenie ETS C-13/95, ECR 1997, s. I-01259; Orzeczenie ETS C-399/96, ECR 1998, s. I-06965; Orzeczenie ETS C-172/99, ECR 2001, s. I-00745; Orzeczenie ETS C-51/00, ECR 2002, s. I-00969; Orzeczenie ETS C-340/01, ECR 2003, s. I-14023.

zaangażowanych we wspólną aktywność na zasadzie ciągłości, gdy grupa ta zachowuje tożsamość w wykonywaniu określonej działalności (komponent osobowy)³⁰.

Z tak rozumianą jednostką związane są zazwyczaj pewne stany faktyczne, takie jak korzystna sytuacja w zakresie pozyskiwania lub utrzymywania przy sobie klienteli czy stałe kontakty rynkowe³¹. W uproszczeniu, przedsiębiorstwem w sensie socjologiczno-ekonomicznym jest jednostka gospodarcza, na którą składają się jednolita organizacja środków osobowych, materialnych i niematerialnych oraz obiektywnie trwałe wykonywanie działalności ukierunkowanej na kształtowaną przez rynek wymianę dóbr³².

Ustawodawcy polski i niemiecki w przepisach prawa regulujących tę dziedzinę stosunków społecznych – w przepisach art. 23¹ k.p.³³ oraz § 613a BGB³⁴ – nie posłużyli się pojęciem przedsiębiorstwa, lecz pojęciem zakładu (*der Betrieb*). Pojęcie zakładu jest zaś pojęciem z zakresu prawa pracy i z punktu widzenia klasycznego prawa cywilnego może oznaczać zarówno przedsiębiorstwo, jak i część przedsiębiorstwa. Oba pojęcia mają więc to samo odniesienie przedmiotowe. Pojęcie zakładu ma szczególnie zakres zastosowania. Używane jest w regulacjach stosunków z zakresu prawa pracy.

2. Przedsiębiorstwo – przedmiot prywatnoprawnego władztwa i obrotu

Obok ekonomicznego i socjologicznego charakteru, obowiązujące normy prawne odnoszące się do przedsiębiorstw wskazują na jeszcze jedną cechę przedsiębiorstwa. Każde przedsiębiorstwo jest bowiem **przedmiotem władztwa danego podmiotu prawa**. Cecha ta jest najdonioślejsza z punktu

³⁰ Orzeczenie ETS C-13/95, ECR 1997, s. I-01259; Orzeczenie ETS C-127/96, ECR 1998, s. I-08179; Orzeczenie ETS C-382/92, ECR 1994, s. I-02435.

³¹ Orzeczenie ETS C-340/01, ECR 2003, s. I-14023; Orzeczenie ETS C-171/94, ECR 1996, s. I-01253.

³² M.L. B r u h n s, *Dienste von allgemeinem wirtschaftlichem Interesse im europäischen Binnenmarktrecht*, Rozprawa doktorska w Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg 2001, niepubl., s. 131.

³³ Ustawa – Kodeks pracy, Dz.U. z 1998 r. Nr 21, poz. 94 ze zm.

³⁴ Bürgerliches Gesetzbuch, Reichsgesetzblatt (dalej: RGBl) 1896, 195.

widzenia prawa prywatnego. Prywatnoprawny sens przedsiębiorstwa wyraża się więc w tym, że przedsiębiorstwo jest obiektem podległym prywatnoprawnemu władztwu danego podmiotu prawa. Takie władztwo nad przedsiębiorstwem przysługuje temu podmiotowi przede wszystkim ze względu na jego własny interes i zagwarantowane jest przez obowiązujące normy prawne, stąd można określić je jako prywatnoprawne władztwo nad przedsiębiorstwem³⁵. Konsekwencją tego władztwa jest występowanie przedsiębiorstwa jako przedmiotu prywatnoprawnego obrotu pomiędzy podmiotami.

1) Władztwo w ramach stosunku cywilnoprawnego

Aby wyjaśnić prywatnoprawne władztwo jako takie, cywilistyka wykorzystuje konstrukcję stosunku cywilnoprawnego³⁶. **Strukturę stosunku cywilnoprawnego tworzą podmioty, przedmiot i treść tego stosunku**³⁷. Podmiotami tego stosunku są, rzecz jasna, podmioty prawa. Przedmiotem stosunku cywilnoprawnego są wzorce dozwolonych, nakazanych lub zakazanych zachowań podmiotów tego stosunku wskazane przez dyspozycje norm prawnych³⁸. Treścią tego stosunku jest treść wyżej wymienionych wzorców zachowań. Nadanie treściowo określonym wzorcom zachowań kwalifikacji dozwolenia, nakazu lub zakazu dokonywane jest za pomocą norm prawnych i powoduje ustanowienie **uprawnień i obowiązków przyporządkowanych podmiotom stosunku cywilnoprawnego**. Patrząc więc od strony przedmiotowo-treściowej, sto-

³⁵ R. von Ihering, *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung, Drittel Teil*, Basel 1954, s. 340: „Każde prawo jest prawem prywatnym właśnie przez to, że tylko człowiekowi korzyść zapewnia, jego potrzeby zaspokaja, jego interesy, cele popiera.”

³⁶ J. Kohler, *Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts*, Band 1: Allgemeiner Teil, Berlin 1906, s. 148-149.

³⁷ A. Klein, *Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego*, Wrocław 1964, s. 12, 18-19, 34, 52-53; tenże, *Elementy stosunku prawnego prawa rzeczowego*, Wrocław 1976, s. 11-12; S. Grzybowski, *System prawa cywilnego*, Tom I: *Część ogólna prawa cywilnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 178; tenże, *System prawa cywilnego*, t. I: *Część ogólna prawa cywilnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1985, s. 181.

³⁸ A. Wolter, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1968, s. 201; A. Wolter, J. Ignatowicz, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1982, s. 224; A. Klein, *Elementy stosunku prawnego prawa rzeczowego...*, s. 12.

sunek cywilnoprawny tworzą uprawnienia i obowiązki (*resp.* uprawnienie i obowiązek)³⁹.

Konstrukcję stosunku cywilnoprawnego wykorzystać można przy analizowaniu prywatnoprawnego władztwa nad przedsiębiorstwem. Przedsiębiorstwa są obiektami w rzeczywistości, do których odnoszą się uprawnienia lub obowiązki, czyli treściowo określone i dozwolone, nakazane lub zakazane wzorce zachowań podmiotów stosunków cywilnoprawnych. Według terminologii A. Kleina, przedsiębiorstwo jako przedmiot obrotu stanowi „przedmiot przedmiotu stosunku cywilnoprawnego”⁴⁰. O odniesieniu uprawnień i obowiązków do przedsiębiorstwa jako obiektu w rzeczywistości decydują:

a) Treść uprawnienia lub obowiązku. Treść ta wyznaczana jest przy pomocy treści norm prawnych konstytuujących dane uprawnienie lub obowiązek. Z perspektywy stosunku cywilnoprawnego przedsiębiorstwo jest więc przede wszystkim elementem treści danego uprawnienia lub obowiązku⁴¹.

b) Fakt obowiązywania norm prawnych wyznaczających treść danego uprawnienia lub obowiązku. Przedsiębiorstwo jako element treści danego uprawnienia lub obowiązku oznacza w ten sposób przedsiębiorstwo jako obiekt w rzeczywistości.

Dane uprawnienie lub uprawnienia przysługujące podmiotowi konstytuują jego władztwo w ramach danego stosunku cywilnoprawnego. Z władztwem tym związany jest obowiązek lub obowiązki podmiotu uprawnionego względem innego podmiotu lub podmiotów uprawnionych w ramach tego samego stosunku cywilnoprawnego. Władztwo to jest relacją

³⁹ O. von Gierke, *Deutsches Privatrecht*, Band 1: *Allgemeiner Teil und Personenrecht*, Leipzig 1895, s. 251, 255; Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2005, s. 89.

⁴⁰ A. Klein, *Elementy stosunku prawnego prawa rzeczowego...*, s. 12. Uwagi A. Kleina dotyczą statusu rzeczy jako obiektu w rzeczywistości, lecz są one właściwe także w przypadku przedsiębiorstwa jako obiektu w rzeczywistości. Podobnie E. Gniewek, [w:] E. Gniewek, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2006, s. 3.

⁴¹ S. Grzybowski, *System prawa cywilnego*, t. I: *Część ogólna prawa cywilnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 187; tenże, *System prawa cywilnego*, t. I: *Część ogólna prawa cywilnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1985, s. 189. Wynika to z metodologicznego założenia, według którego punktem wyjścia analizy prawnej są obowiązujące normy prawne, a nie obserwacja rzeczywistości.

między podmiotami tego stosunku. Przysługujące danemu podmiotowi władztwo ma bezpośrednio za przedmiot zawsze zachowanie innego podmiotu (nigdy zaś sam ten podmiot). Dopiero zachowanie takie może mieć za swój przedmiot jakiś obiekt w rzeczywistości. Przedsiębiorstwo ujmowane jako obiekt w rzeczywistości jest więc pośrednio przedmiotem władztwa danego podmiotu. Istotne jest jednak to, że takie „pośrednie” władztwo daje podmiotowi możliwość spowodowania odpowiedniego skutku w rzeczywistości.

Przedsiębiorstwo jako przedmiot władztwa prywatnoprawnego (przedsiębiorstwo w znaczeniu prywatnoprawnym) określane z perspektywy stosunku cywilnoprawnego jest elementem treści uprawnień i obowiązków podmiotów tego stosunku.

2) Element treści stosunku cywilnoprawnego

Z punktu widzenia stosunku cywilnoprawnego przedsiębiorstwo jest więc elementem treści danego uprawnienia lub obowiązku, który poprzez fakt obowiązywania norm prawnych wyznaczających tę treść odnosi się do prawnej sytuacji danego przedsiębiorstwa jako obiektu w rzeczywistości.

Pewne kategorie elementów treści uprawnień i obowiązków – elementy wspólne dla różnych uprawnień i obowiązków, takie jak np. rzecz czy dobro osobiste, są wyróżnione przez normy prawne. Niekiedy wprowadza się także ich legalną definicję. Podyktowane jest to względami praktycznymi. Wyróżnienie poszczególnych kategorii elementów treściowych uprawnień i obowiązków eliminuje konieczność każdorazowego szczegółowego ich określania przy konstytuowaniu danego uprawnienia lub obowiązku⁴². Kategorie te poprzez fakt obowiązywania norm prawnych oznaczają odpowiadające tym kategoriom obiekty w rzeczywistości. Nie należy jednak utożsamiać danej kategorii elementów treściowych z odpowiadającymi jej obiektami w rzeczywistości. Jurystyczna interpretacja dotyczy tylko tych pierwszych. Wyróżnienie kategorii elementów treściowych ma bowiem istotne znaczenie przede wszystkim dla systematyki przepisów prawnych oraz ich językowej i funkcjonalnej wykładni.

⁴² Z. Radwański, *Prawo cywilne...*, Warszawa 2005, s. 116.

Właśnie ze względu na potrzeby wykładni językowej i funkcjonalnej podejmowane są próby określenia charakteru prawnego przedsiębiorstwa. **Rozpatrywanie prawnego charakteru przedsiębiorstwa dotyczyć może jedynie przedsiębiorstwa jako elementu treści uprawnienia lub obowiązku**, nie zaś przedsiębiorstwa jako obiektu w rzeczywistości. Osobną kwestią jest ich wzajemna relacja. Upraszczając, można stwierdzić, że stosunek przedsiębiorstwa jako elementu treści uprawnienia lub obowiązku do przedsiębiorstwa jako obiektu w rzeczywistości jest analogiczny do stosunku obowiązujących norm prawnych konstytuujących uprawnienia i obowiązki do samej rzeczywistości. Istotne jest to, że nie należy wprost utożsamiać przedsiębiorstwa w znaczeniu prywatnoprawnym z przedsiębiorstwem jako obiektem w rzeczywistości.

3. Prawna charakterystyka przedsiębiorstwa w znaczeniu prywatnoprawnym w polskim prawie prywatnym

1) Przepisy dotyczące przedsiębiorstwa w znaczeniu prywatnoprawnym

O przedsiębiorstwie jako przedmiocie prywatnoprawnego władztwa i obrotu wspominają:

a) przepisy art. 55¹, 55², 55⁴ oraz 75¹ k.c., które wprowadzają definicję legalną przedsiębiorstwa (art. 55¹ k.c.), dyrektywę interpretacyjną czynności prawnych dotyczących przedsiębiorstwa (art. 55² k.c.), solidarną odpowiedzialność zbywcy i nabywcy przedsiębiorstwa za zobowiązania związane z jego prowadzeniem (art. 55⁴ k.c.) oraz formę czynności prawnych wymaganą dla zbycia i wydzierżawienia przedsiębiorstwa oraz dla ustanowienia użytkowania na przedsiębiorstwie (art. 75¹ k.c.);

b) przepis art. 33 k.s.h., który reguluje odpowiedzialność za zobowiązania powstałe przy prowadzeniu przedsiębiorstwa przez jednoosobowego przedsiębiorcę, które to przedsiębiorstwo zostało następnie wniesione do spółki jawnej (art. 33 k.s.h.), do spółki partnerskiej (art. 33 w zw. z art. 89 k.s.h.), do spółki komandytowej (w odniesieniu do odpowiedzialności komplementariusza: art. 33 w zw. z art. 103 k.s.h.; w odniesieniu do odpowiedzialności komandytariusza: art. 116 k.s.h.) lub do spółki komandytowo-akcyjnej (art. 33 w zw. z art. 126 § 1 pkt 1 i art. 103 k.s.h.);

c) przepisy art. 228 pkt 3 i art. 393 pkt 3 k.s.h., według których dla ważności zbycia i wydzierżawienia przedsiębiorstwa lub zorganizowanej części przedsiębiorstwa oraz dla ważności ustanowienia na przedsiębiorstwie lub zorganizowanej części przedsiębiorstwa ograniczonego prawa rzeczowego, wymagana jest w danym przypadku uchwała wspólników spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (art. 228 pkt 3 w zw. z art. 17 ust. 1 k.s.h.) albo uchwała walnego zgromadzenia spółki akcyjnej (art. 393 pkt 3 w zw. z art. 17 ust. 1 k.s.h.), albo uchwała walnego zgromadzenia spółki komandytowo-akcyjnej (art. 126 § 1 pkt 2 w zw. z art. 393 pkt 3 w zw. z art. 17 ust. 1 k.s.h.). W przypadku zbycia i wydzierżawienia przedsiębiorstwa spółki komandytowo-akcyjnej lub jego zorganizowanej części oraz ustanowienia użytkowania na tym przedsiębiorstwie lub jego zorganizowanej części, dla ważności tych czynności prawnych wymagana jest również zgoda wszystkich komplementariuszy tej spółki (art. 146 § 2 pkt 3 k.s.h.);

d) przepis art. 311 § 3 k.s.h., który reguluje sytuacje, gdy przedsiębiorstwo jest przedmiotem wkładu do spółki akcyjnej lub gdy przedsiębiorstwo nabywa spółka akcyjna w organizacji;

e) przepisy art. 71 ust. 2 i art. 160 ust. 2 p.w.p.⁴³, które dopuszczają przeniesienie prawa użytkownika uprzedniego odnoszącego się do wynalazku, wzoru użytkowego, wzoru przemysłowego lub znaku towarowego tylko łącznie z przeniesieniem przedsiębiorstwa, w którym wynalazek (art. 71 ust. 2 p.w.p.), wzór użytkowy (art. 71 ust. 2 w zw. z art. 100 ust. 1 p.w.p.) lub wzór przemysłowy (art. 71 ust. 2 w zw. z art. 118 ust. 1 p.w.p.) są wykorzystywane albo tylko łącznie z przeniesieniem przedsiębiorstwa, w związku z którym znak towarowy był używany (art. 160 ust. 2 p.w.p.);

f) przepis art. 85 p.w.p., który dopuszcza przeniesienie licencji przemysłowej na wynalazek (art. 85 p.w.p.) lub na wzór użytkowy (art. 85 w zw. z art. 100 ust. 1 p.w.p.) tylko łącznie z przeniesieniem przedsiębiorstwa lub części przedsiębiorstwa, w której licencja taka jest wykonywana;

⁴³ Ustawa – Prawo własności przemysłowej z 30 czerwca 2000 r., Dz.U. z 2003 r. Nr 119, poz. 1117 ze zm.

g) przepis art. 27 u.z.r.⁴⁴, który umożliwia oddanie przedsiębiorstwa w zarząd lub wydzierżawienie przedsiębiorstwa w celu zaspokojenia wierzytelności zastawnika;

h) przepisy art. 206 ust. 1 pkt 2, art. 306, art. 311 ust. 1, 312 ust. 1, art. 314, art. 316-319, art. 324 ust. 1, oraz art. 330 u.p.n.⁴⁵, które normują sprzedaż przedsiębiorstwa lub zorganizowanej części przedsiębiorstwa w postępowaniu upadłościowym;

i) przepisy art. 1064¹-1064¹³ k.p.c., które regulują egzekucję przez zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem w postępowaniu egzekucyjnym;

j) przepisy art. 1064¹⁴-1064²³ k.p.c., które regulują egzekucję przez sprzedaż przedsiębiorstwa w postępowaniu egzekucyjnym;

k) przepisy art. 1 ust. 2 pkt 2, art. 39 ust. 1, art. 40, art. 46 ust. 1 i art. 47 oraz art. 48-54 u.k.p.p.⁴⁶, które dotyczą sprzedaży przedsiębiorstwa, wniesienia przedsiębiorstwa do spółki oraz oddania przedsiębiorstwa do odpłatnego korzystania w ramach prywatyzacji bezpośredniej.

2) Natura prawna

Określenie charakteru prawnego przedsiębiorstwa dotyczy przedsiębiorstwa jako elementu treści uprawnień lub obowiązków i dokonywane jest ze względu na potrzeby wykładni językowej i funkcjonalnej⁴⁷. Wprowadzona do systemu prawa prywatnego legalna definicja przedsiębiorstwa (art. 55¹ k.c.) bezpośrednio nie rozstrzyga o jego prawnym charakterze. Postulowane jest wprowadzenie przedsiębiorstwa jako szczególnego elementu treści uprawnień i obowiązków, innego niż rzecz czy prawo⁴⁸. Teoretycznie jest to możliwe. Jednak normy prawne zawie-

⁴⁴ Ustawa o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów z 6 grudnia 1996 r., Dz.U. z 1996 r. Nr 149, poz. 703 ze zm.

⁴⁵ Ustawa – Prawo upadłościowe i naprawcze z 28 lutego 2003 r., Dz.U. z 2003 r. Nr 60, poz. 535 ze zm.

⁴⁶ Ustawa o komercjalizacji i prywatyzacji z 30 sierpnia 1996 r., Dz.U. z 2002 r. Nr 171, poz. 1397 ze zm.

⁴⁷ Rozdział I., 2., 2).

⁴⁸ S. Włodyka, *Umowy w obrocie przedsiębiorstwami*, [w:] *Prawo umów handlowych*, red. S. Włodyka, Warszawa 2006, s. 659-660; t e n ż e, *Strategiczne umowy przedsiębiorców*, Warszawa 2000, s. 28, 30 i nast.; M. H a b d a s, *Przedsiębiorstwo w znaczeniu przedmiotowym*, KPP 2002, nr 2, s. 333-334.

rające *explicite* kategorię przedsiębiorstwa nie regulują wyczerpująco prywatnoprawnego władztwa podmiotów nad przedsiębiorstwami, a w konsekwencji nie regulują one także prywatnoprawnego obrotu nimi. Nie jest to więc rozwiązanie użyteczne. Powszechnie wiadome zaś jest to, że normy prawne zawierające w swych treściach kategorię rzeczy lub kategorię prawa stanowią dość wyczerpującą regulację prywatnoprawnego władztwa (a więc i obrotu) nad rzeczami i prawami. W tej sytuacji wielce rozsądnym jest **zastosowanie kategorii rzeczy lub kategorii prawa do przedsiębiorstwa jako treściowego elementu. W ten sposób wypełniona zostanie luka prawna w regulacji prywatnoprawnego władztwa nad przedsiębiorstwem.**

Dość powszechnie przyjmuje się, że przedsiębiorstwo w znaczeniu prywatnoprawnym jest zorganizowanym kompleksem (zespołem) majątkowym⁴⁹. Charakter prawny przedsiębiorstwa jest więc powiązany z prawnym charakterem majątku. Tradycyjnie majątek rozumiany jest na dwa sposoby. W sensie ścisłym majątkiem jest ogół praw majątkowych danego podmiotu, natomiast w sensie szerokim jest nim ogół majątkowych praw i obowiązków danego podmiotu⁵⁰. W przypadku przedsiębiorstwa jako

⁴⁹ A. Wolter, *Prawo cywilne...*, Warszawa 1968, s. 214; A. Wolter, J. Ignatowicz, *Prawo cywilne...*, Warszawa 1982, s. 239; S. Grzybowski, *System prawa cywilnego*, t. I: *Część ogólna prawa cywilnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 450-451; tenże, *System prawa cywilnego*, t. I: *Część ogólna prawa cywilnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1985, s. 458-459; M. Poźniak-Niedzielska, *Pojęcie przedsiębiorstwa a jego majątek*, AUMCS SGI, Vol. XXIX, Lublin 1982, s. 130; M. Litwińska, *Pojęcie przedsiębiorstwa w prawie handlowym i cywilnym. Przedsiębiorstwo jako przedmiot obrotu (I)*, PPH 1993, nr 1, s. 9; M. Litwińska, *Aport w postaci przedsiębiorstwa spółki cywilnej. Komentarz do Uchwały SN z 22.05.1996 r. III CZP 49/96*, PPH 1997, nr 3, s. 38; S. Rudnicki, [w:] S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 2002, s. 178-179; E. Gniewek, *Prawo rzeczowe...*, s. 28. Inaczej: J. Wiśniewski, *Rozporządzenie przedsiębiorstwem*, Kraków 2002, s. 60 i nast.; tenże, *Pojęcie przedsiębiorstwa*, PPH 1997, nr 7, s. 30 i nast.; R. T. Stroński, *Przedsiębiorstwo, charakter prawny oraz zbycie w prawie amerykańskim, francuskim i polskim*, Warszawa 2003, s. 324 i nast.; tenże, *Zdolność aportowa przedsiębiorstwa*, PPH 1997, nr 11, s. 31.

⁵⁰ E. Skowrońska-Bocian, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2004, s. 152; Z. Radwański, *Prawo cywilne...*, Warszawa 1997, s. 128. Tenże, *Prawo cywilne...*, Warszawa 2005, s. 139.

zorganizowanego kompleksu majątkowego ustawodawca posłużył się koncepcją majątku w ścisłym znaczeniu i przyjął, że obowiązki majątkowe danego podmiotu obciążają jego majątek, nie są zaś częścią tego majątku. Wynika to z przepisu art. 55¹ w zw. art. 55⁴ k.c. Należy również pamiętać o tym, że składnikami majątku w sensie prawnym są zawsze tylko i wyłącznie prawa majątkowe. W skład majątku nie wchodzi ani rzeczy, ani określone stany faktyczne, lecz prawa majątkowe odnoszące się do rzeczy lub do określonych stanów faktycznych. Prawo majątkowe zaś jest prawem podmiotowym, które charakteryzuje się tym, że jest nierozzerwalnie związane z ekonomicznym interesem podmiotu uprawnionego. Zatem przedsiębiorstwo to **zorganizowany kompleks praw majątkowych (zespół praw majątkowych)**⁵¹. Naturze prawnej przedsiębiorstwa odpowiada więc *universitas iuris* (**majątkowa całość**)⁵². Przy określaniu prawnego charakteru przedsiębiorstwa funkcja i zorganizowanie *universitatis iuris* są traktowane jako elementy prawnie irrelevantne (mimo to, że są one bardzo istotne w rzeczywistości). Zorganizowany kompleks majątkowy (zespół praw majątkowych) jako *universitas iuris* powiązany jest ściśle z kategorią prawa. Nie można bowiem stwierdzić żadnej istotnej jakościowej różnicy pomiędzy naturą prawa a naturą *universitatis iuris*. Uznanie przedsiębiorstwa za zorganizowany kompleks (zespół) majątkowy, a więc za *universitatem iuris*, otwiera możliwość stosowania w drodze wykładni norm prawnych zawierających w swych treściach kategorię prawa do sytuacji prawnej danego przedsiębiorstwa jako obiektu w rzeczywistości,

⁵¹ R. Longshamps de Berier, *Zobowiązania*, Poznań 1948, s. 456; W. Czachórowski, *Prawo zobowiązań w zarysie*, Warszawa 1970, s. 422, 525; tenże, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1983, s. 316; W. Czachórowski, A. Brzozowski, M. Safjan, E. Skowrońska-Bocian, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1999, s. 354, 412; Z. Radwański, *Prawo cywilne...*, Warszawa 2005, s. 132.

⁵² S. Grzybowski, *System prawa cywilnego*, t. I: *Część ogólna prawa cywilnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 452; tenże, *System prawa cywilnego t. I: Część ogólna prawa cywilnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1985, s. 460; J. Ignatowicz, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1976, s. 14; tenże, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1995, s. 14; A. Stelmachowski, *Przedmiot własności w prawie cywilnym*, Studia Iuridica, Tom XXI, Warszawa 1994, s. 111; tenże, [w:] *System prawa prywatnego*, t. I: *Prawo rzeczowe*, red. T. Dybowski, Warszawa 2003, s. 76, 226-227; S. Rudnicki, [w:] S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz...*, Warszawa 2002, s. 153; E. Gniewek, *Prawo rzeczowe...*, s. 29.

a przez to umożliwia wyeksplikowanie treści prywatnoprawnego władztwa nad przedsiębiorstwem.

Powszechnie przyjmuje się, że charakter prawny przedsiębiorstwa nie odpowiada charakterowi prawnemu rzeczy⁵³. W polskim systemie prawa prywatnego „rzecz” jest terminem techniczno-prawnym, którego treść ukształtowano w sposób wąski. Nie wynika to bezpośrednio z legalnej definicji rzeczy (art. 45 k.c.), lecz z doktrynalnego jej doprecyzowania. Rzecz w znaczeniu techniczno-prawnym jest dobrem, które jest materialną częścią przyrody i które jest wyodrębnione na tyle, że może być traktowane w obrocie jako dobro samoistne⁵⁴. Biorąc pod uwagę tę definicję, powiązanie natury prawnej przedsiębiorstwa z charakterem rzeczy nie jest możliwe. Również nie może znaleźć tutaj zastosowania kategoria rzeczy zbiorowej, ponieważ jest ona obca polskiej cywilistyce.

Podsumowując, **celowe jest powiązanie przedsiębiorstwa jako elementu treści uprawnień i obowiązków podmiotów stosunków cywilnoprawnych z kategorią prawa.**

3) Stosowanie właściwych norm prawnych

Zasadniczym celem określenia charakteru prawnego przedsiębiorstwa jest ustalenie tego, które normy prawne stanowią właściwą regulację prywatnoprawnego władztwa nad przedsiębiorstwem. Ustalenie, że przedsiębiorstwo jest zorganizowanym kompleksem (zespołem) praw majątkowych, którego charakter prawny odpowiada *universitati iuris*, pozwala na powiązanie kategorii przedsiębiorstwa z kategorią prawa. W konsekwencji trzeba przyjąć, że prywatnoprawne władztwo nad przedsiębiorstwem, a stąd prywatnoprawny obrót przedsiębiorstwem, regulują te normy prawne, które regulują prywatnoprawne władztwo nad prawem. **Normy prawne zawierające w sobie *explicite* nazwę „prawo” kształ-**

⁵³ S. Grzybowski, *System prawa cywilnego*, t. I: *Część ogólna prawa cywilnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 452; tenże, *System prawa cywilnego*, t. I: *Część ogólna prawa cywilnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1985, s. 460; J. Wiśniewski, *Rozporządzanie przedsiębiorstwem...*, s. 28-29; S. Rudnicki, [w:] S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz...*, Warszawa 2002, s. 153.

⁵⁴ J. Ignatowicz, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1976, s. 14; tenże, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1995, s. 14; A. Wolter, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1955, s. 233; A. Wolter, *Prawo cywilne...*, Warszawa 1968, s. 201-202.

tować będą bezpośrednio te uprawnienia i obowiązki, które zawierają w sobie przedsiębiorstwo jako element treściowy (których treść wyrażona została z użyciem nazwy „przedsiębiorstwo”)⁵⁵. Pozwoli to na wypełnienie luki prawnej w regulacji prywatnoprawnego władztwa nad przedsiębiorstwem. W polskim systemie prawa prywatnego nie występuje bowiem normatywna podstawa do stosowania *mutatis mutandis* (odpowiedniego stosowania) norm zawierających w treści *explicite* nazwę „prawo” do uprawnień i obowiązków zawierających przedsiębiorstwo jako treściowy element. Normy te stosowane będą bezpośrednio i takie ich stosowanie wyklucza stosowanie ich w drodze analogii⁵⁶. Jest to korzystne o tyle, o ile analogiczne stosowanie norm jest nieprecyzyjne. Tytułem przykładu można wskazać, że do stosunku prawnego wynikającego ze sprzedaży przedsiębiorstwa jako kompleksu praw zastosowanie znajdzie norma wyrażona w art. 555 k.c., zaś do wynikającego z dzierżawy – norma wyrażona w art. 709 k.c.

4. Prawna charakterystyka przedsiębiorstwa w znaczeniu prywatnoprawnym w niemieckim prawie prywatnym

1) Przepisy dotyczące przedsiębiorstwa w znaczeniu prywatnoprawnym

Do przedsiębiorstwa jako przedmiotu prywatnoprawnego władztwa i obrotu odnoszą się:

a) przepisy § 22 i § 24 HGB⁵⁷, które regulują uprawnienie do kontynuowania przedsiębiorstwa handlowego (*das Handelsgeschäft*) pod dotychczas używaną dla niego firmą, przysługujące nabywcy (*inter vivos* lub *mortis causa*), użytkownikowi i dzierżawcy tego przedsiębiorstwa (§ 22 HGB) oraz prowadzącym to przedsiębiorstwo na wypadek wstąpienia lub wystąpienia wspólnika ze spółki handlowej albo wstąpienia wspólnika do tego przedsiębiorstwa (§ 24 HGB)⁵⁸.

⁵⁵ J. W i d ł o, *Rozporządzanie przedsiębiorstwem...*, s. 265, 332, 333, 345-348, 367, 368; t e n ż e, *Zastaw na przedsiębiorstwie*, PPH 1997, s. 32.

⁵⁶ Inaczej: S. W ł o d y k a, *Umowy w obrocie przedsiębiorstwami...*, s. 659-660.

⁵⁷ *Handelsgesetzbuch*, RGBI 1897, 219.

⁵⁸ Należy w tym miejscu zaznaczyć, że niemiecki ustawodawca wprowadził możliwość zbycia firmy tylko łącznie z przedsiębiorstwem handlowym, dla którego firma ta była dotychczas używana (§ 23 HGB).

b) przepisy §§ 25-27 HGB regulujące odpowiedzialność za zobowiązania powstałe w toku działalności przedsiębiorstwa handlowego oraz sukcesję co do powstałych w ten sposób wierzytelności w stosunku do zbywcy i nabywcy *inter vivos* (§ 25 i § 26) oraz nabywcy *mortis causa* (§ 27 HGB).

c) przepis § 28 HGB regulujący odpowiedzialność za zobowiązania i prawną sukcesję wierzytelności, które powstały w toku działalności przedsiębiorstwa (*das Geschäft*) jednoosobowego właściciela firmy handlowej (*der Einzelkaufmann*), na wypadek wstąpienia komplementariusza lub komandytariusza do tego przedsiębiorstwa, a także odpowiedzialność za zobowiązania powstałe w toku działalności przedsiębiorstwa w przypadku, gdy dotychczasowy właściciel przedsiębiorstwa (*der Geschäftsinhaber*) stał się komandytariuszem, oraz w przypadku, gdy dotychczasowy właściciel przedsiębiorstwa stał się prowadzącym sprawę spółki albo prowadzącym sprawę przedsiębiorstwa jako wspólnik;

d) przepis § 727 ust. 1 ZPO⁵⁹, który umożliwia wystawienie tytułu wykonawczego przeciwko nabywcy przedsiębiorstwa handlowego (*das Handelsgeschäft*) *inter vivos*, gdy kontynuuje to przedsiębiorstwo pod dotychczas używaną dla niego firmą, co do zobowiązań, za które nabywca odpowiada na podstawie § 25 ust. 1 zd. 1 i ust. 2 HGB;

e) przepis § 1822 ust. 4 BGB, który wprowadza obowiązek uzyskania przez opiekuna zezwolenia sądu opiekuńczego do zawarcia umowy dzierżawy dotyczącej przedsiębiorstwa (*der gewerbliche Betrieb*) podopiecznego;

f) przepis § 151 ust. 2 VVG⁶⁰, który przewiduje, że jeżeli ubezpieczony od obowiązku ponoszenia odpowiedzialności cywilnej związanej z jego działalnością handlową zbywa przedsiębiorstwo (*das Unternehmen*) na rzecz osoby trzeciej lub oddaje przedsiębiorstwo osobie trzeciej w użytkowanie albo na podstawie umowy dzierżawy, to osoba trzecia wstępuje w prawa i obowiązki ubezpieczonego wynikające ze stosunku ubezpieczenia;

g) przepisy § 12 ust. 1 i § 24 ust. 7 PatG⁶¹, które dopuszczają zbycie lub odziedziczenie prawa użytkacza uprzedniego odnoszące się do wy-

⁵⁹ Zivilprozeßordnung, BGBl 1950, 455, 512, 533.

⁶⁰ Gesetz über den Versicherungsvertrag, RGBl 1908, 263.

⁶¹ Patentgesetz, RGBl II 1936, 117.

nalazku tylko łącznie ze zbyciem lub odziedzczeniem przedsiębiorstwa (*der Betrieb*) zbywcy lub spadkodawcy, w którym wynalazek jest wykorzystywany (§ 12 ust. 1 PatG), jak również dopuszczają przeniesienie licencji przymusowej na patent tylko łącznie z przedsiębiorstwem, które jest związane z wykorzystywaniem wynalazku będącego przedmiotem tego patentu (§ 24 ust. 7 PatG);

h) przepis § 123 ust. 5 PatG, który dopuszcza zbycie lub odziedzczenie prawa używania wynalazku, które to prawo powstało pomiędzy ustaniem a przywróceniem patentu mającego za przedmiot ten wynalazek, tylko łącznie ze zbyciem lub odziedzczeniem przedsiębiorstwa (*der Betrieb*), w którym wynalazek ten jest wykorzystywany;

i) przepis § 27 ust. 2 MarkenG⁶² wprowadzający dyrektywę interpretacyjną, według której, jeżeli znak towarowy przynależy do przedsiębiorstwa (*der Geschäftsbetrieb*) albo do części przedsiębiorstwa, to przeniesienie lub przejście tego przedsiębiorstwa albo tej części przedsiębiorstwa obejmuje w razie wątpliwości prawo powstałe wskutek rejestracji, używania lub powszechnej znajomości znaku towarowego, który przynależy do tego przedsiębiorstwa albo do tej części przedsiębiorstwa;

j) przepis § 292 ust. 1 pkt 3 AktG, który umowę, na podstawie której spółka akcyjna lub spółka komandytowo-akcyjna wydzierżawia albo obciąża w inny sposób zakład swojego przedsiębiorstwa, nazywa umową dzierżawy zakładu (*der Betriebspachtvertrag*) albo umową ustanawiającą obciążenie zakładu (*der Betriebsüberlassungsvertrag*);

k) przepisy § 162 i § 163 InsO⁶³, które regulują zbycie przedsiębiorstwa (*das Unternehmen*) albo zakładu (*der Betrieb*) w ramach postępowania insolwencyjnego.

Należy również wskazać, że w ustawodawca niemiecki posłużył się w przepisach prawa prywatnego terminem „posiadacz przedsiębiorstwa handlowego” (*der Inhaber des Handelsgeschäfts* – np. § 48 ust. 1, § 52 ust. 3, § 53 ust. 1, § 58, § 230 ust. 1, § 235 ust. 1 i 2 oraz § 236 ust. 1 HGB czy § 136 ust. 1 InsO) oraz terminem „posiadacz przedsiębiorstwa”

⁶² Gesetz über den Schutz von Marken und sonstigen Kennzeichen, BGBl 1994, 3082 (1995, 156).

⁶³ Insolvenzordnung, BGBl I, 1994, 2866.

(*der Inhaber des Unternehmens* – np. § 8 ust. 2 UWG⁶⁴). *Prima facie* wydaje się, że nie chodzi tu o posiadacza w sensie prawa rzeczowego, lecz o posiadacza w sensie ekonomicznym. Ściśle jurystycznym odpowiednikiem tych terminów może być więc termin „podmiot prowadzący przedsiębiorstwo na własny rachunek”.

2) Natura prawna

W niemieckim systemie prawa prywatnego nie występuje legalna definicja przedsiębiorstwa. Paradygmaty wypracowane przez doktrynę recypowanego prawa rzymskiego sprawiły, że BGB nie objęło swoją regulacją takich zjawisk jak majątek i przedsiębiorstwo, których natura prawna odpowiada *universitati iuris*⁶⁵. W dogmatyce niemieckiej przedsiębiorstwo nie jest więc ujmowane z perspektywy kompleksu majątkowego jako prawnie wyodrębnionej całości, lecz z perspektywy funkcjonalnej całości jedynie w sensie ekonomicznym.

Poszczególni teoretycy prezentują rozmaite poglądy co do tego, czym z prawnego punktu widzenia jest przedsiębiorstwo, a w szczególności przedsiębiorstwo handlowe:

a) O. Pisko definiuje przedsiębiorstwo (*das Unternehmen*) jako organizację działalności lub co najmniej „stabilną sposobność zbytu”, która jest rezultatem zarobkowej działalności przedsiębiorcy⁶⁶. Również R. Müller-Erbach podkreśla znaczenie w przedsiębiorstwie takich ekonomicznych wartości jak szanse zarobkowe i organizacja⁶⁷.

b) J. von Gierke określa przedsiębiorstwo handlowe (*das Handelsgeschäft*) jako ugruntowany zakres działalności wytworzony przez danego przedsiębiorcę. Rdzeniem tego zakresu działalności są stosunki faktyczne o wartości majątkowej, takie jak klientela (korzystne dla przedsiębiorcy stosunki z odbiorcami), sposobność zbytu, korzystne źródła

⁶⁴ Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb, BGBl I 2004, 1414.

⁶⁵ P. Katzenberger, *Recht am Unternehmen und Unlauterer Wettbewerb*, München 1967, s. 29, 30.

⁶⁶ O. Pisko, *Das kaufmännische Unternehmen*, [w:] *Handbuch des gesamten Handelsrecht mit Einschluß des Wechsel-, Scheck-, See-, und Binnenschiffahrtsrechts, des Versicherungsrecht sowie des Post- und Telegraphenrechts*, red. V. Ehrenberg, Leipzig 1914, s. 200.

⁶⁷ R. Müller-Erbach, *Deutsches Handelsrecht*, Tübingen 1927, s. 72.

zaopatrzenia, zorganizowanie działalności, stosunki z pracownikami oraz „doświadczenia interesu” (w tym tajemnice handlowe). Z reguły do zakresu działalności przyporządkowane są określone prawa, zarówno bezwzględne, jak i względne. Nie są one jednak elementami koniecznymi zakresu działalności. Zawsze jednak w zakres ten wchodzi zobowiązania wynikłe z działalności podmiotu w tym zakresie. Jeżeli zaś do tego zakresu działalności są funkcjonalnie przyporządkowane określone prawa, to natura prawna przedsiębiorstwa handlowego odpowiada naturze prawnej majątku odrębnego⁶⁸. J. von Gierke wprowadza również definicję przedsiębiorstwa, która ma być aktualna nie tylko na gruncie prawa handlowego, ale i na gruncie całego prawa prywatnego (w tym także na gruncie prawa pracy). Przedsiębiorstwo (*das Unternehmen*) stanowi więc gospodarczą całość, która ma trzy aspekty: A) „ruch” zakładu – istota przedsiębiorczych działań i świadczeń, B) zakres działalności – organizacyjno-celowa całość przyporządkowanych do przedsiębiorstwa rzeczy, praw i zobowiązań oraz C) osobowo-rzeczowa wspólnota przedsiębiorstwa⁶⁹.

c) H. W. Köhler proponuje materialną i formalną definicję przedsiębiorstwa. Przedsiębiorstwo (*das Unternehmen*) w znaczeniu materialnym jest gospodarczą całością, która obejmuje jeden lub więcej zakładów (*der Betrieb*) skupionych pod gospodarczym władztwem planowania i decydowania, gdzie władztwo to przysługuje podmiotowi prawa prywatnego, którego działania nie są skoordynowane z działaniami innego podmiotu. W.H. Köhler podkreśla ekonomiczną samodzielność przedsiębiorstwa, zaś zakład traktuje jako całość techniczno-organizacyjną. Natomiast przedsiębiorstwem (*das Unternehmen*) w znaczeniu formalnym jest zakład (*der Betrieb*), odnośnie do którego władająca nim osoba fizyczna lub prawna „posiada zdolność prawną”⁷⁰.

d) H. Hubmann wskazuje na to, że rdzeń przedsiębiorstwa (*das Unternehmen*) stanowią organizacja produkcji i zbytu, siła reklamy, *good will*, „doświadczenia interesu”, szanse zarobkowe oraz faktyczne stosunki z dostawcami, klientami i pracownikami. Są to dobra niematerialne

⁶⁸ J. von Gierke, *Handelsrecht und Schiffahrtrecht*, Berlin 1958, s. 72-73.

⁶⁹ K. Ballerstedt, *Unternehmen und Wirtschaftsverfassung*, „Juristenzeitung” (dalej: JZ), Tübingen 1951, nr 15/16, s. 487.

⁷⁰ H.W. Köhler, „Betrieb” und „Unternehmen” aus wirtschaftsverfassungsrechtlicher Sicht, JZ, Tübingen 1953, nr 23, s. 716-717.

o charakterze intelektualnym, które obiektywizują się w przedsiębiorstwie i zachowują w obrocie swoją identyczność pomimo zmian w substancji przedsiębiorstwa⁷¹.

e) P. Raisch zdefiniował przedsiębiorstwo (*das Unternehmen*) jako zorganizowaną jedność gospodarczą, składającą się ze środków rzeczowych i osobowych, poprzez którą przedsiębiorca występuje na rynku i wchodzi w stosunki prawne z innymi osobami⁷².

f) K. Schmidt wskazał, że do istotnych cech przedsiębiorstwa (*das Unternehmen*) należą samoistność, aktywność na rynku polegająca na oferowaniu i odpłatnym dokonywaniu czynności prawnych, planowość i ukierunkowanie na trwałość⁷³.

Wspólnym mianownikiem dla poglądów niemieckich teoretyków co do charakteru prawnego przedsiębiorstwa jest to, że natura prawna przedsiębiorstwa odpowiada co najmniej naturze prawnej *universitatis facti*. Paradygmatem dla przedsiębiorstwa jako treściowego elementu uprawnień i obowiązków podmiotów stosunku cywilnoprawnego jest w przybliżeniu **zakres działalności przedsiębiorcy**. Natura prawna przedsiębiorstwa nie odpowiada ani naturze prawnej rzeczy ani naturze prawnej prawa. **Przedsiębiorstwo jest więc powszechnie uważane za samodzielny, pierwotny element treści uprawnień i obowiązków, odrębny od elementów takich jak rzecz czy prawo.**

3) Stosowanie właściwych norm prawnych

Jak zostało już wskazane wcześniej, określenie charakteru prawnego przedsiębiorstwa dotyczy przedsiębiorstwa jako elementu treści uprawnień lub obowiązków i dokonywane jest ze względu na potrzeby wykładni językowej i funkcjonalnej⁷⁴. Przedsiębiorstwo stanowi odrębny element treściowy od rzeczy i od prawa. Prywatnoprawne władztwo nad przedsiębiorstwem, a w konsekwencji prywatnoprawny obrót przedsiębiorstwem nie są więc regulowane przez normy prawne zawierające w sobie

⁷¹ H. H u b m a n n, *Das Recht am Unternehmen*, „Zeitschrift für das Gesamte Handelsrecht und Konkursrecht“ (od 1962 r. *Zeitschrift für das Gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht*; dalej: ZHR), Stuttgart 1955, Nr 118, s. 49-50.

⁷² P. R a i s h, *Geschichtliche Voraussetzungen, dogmatische Grundlagen und Sinnwandlung des Handelsrechts*, Karlsruhe 1965, s. 119-141.

⁷³ K. S c h m i d t, *Handelsrecht...*, s. 67.

⁷⁴ Rozdział I, 2., 2).

rzecz lub prawo jako treściowy element. Władztwo to regulowane jest przez normy prawne zawierające *explicite* nazwę „przedsiębiorstwo” oraz przez normy prawne zawierające takie nazwy, do których nazwa „przedsiębiorstwo” może zostać sprowadzona, np.:

a) według § 453 BGB przepisy o sprzedaży rzeczy znajdują *mutatis mutandis* zastosowanie do sprzedaży praw i pozostałych przedmiotów – przedsiębiorstwo jest więc „pozostałym przedmiotem” w sensie § 453 BGB,

b) zgodnie z § 581 ust. 1 zd. 1 BGB przez umowę dzierżawy wydzielający zobowiązany jest przez czas trwania dzierżawy zapewnić dzierżawcy używanie przedmiotu dzierżawy oraz pobieranie pożytków, o ile według zasad prawidłowej gospodarki są one uważane za dochód – przedsiębiorstwo jest więc „przedmiotem” dzierżawy w sensie § 581 ust. 1 zd. 1 BGB.

W niemieckim systemie prawa prywatnego normy prawne zawierające w swej treści *explicite* nazwę „przedsiębiorstwo” oraz nazwy, do których nazwa „przedsiębiorstwo” może zostać sprowadzona, w dość szerokim zakresie regulują prywatnoprawne władztwo nad przedsiębiorstwem. Kwestią wtórną jest to, że normy te stanowią zazwyczaj normatywną podstawę do stosowania *mutatis mutandis* norm wyrażonych przy użyciu nazwy „rzecz” do podmiotowych uprawnień i obowiązków zawierających w sobie treściowy element przedsiębiorstwa. Wspomniane normy nie stanowią jednak regulacji wyczerpującej. Niekiedy zachodzi więc potrzeba analogicznego stosowania określonych norm⁷⁵.

II. Zastosowania prawa podmiotowego na przedsiębiorstwie w polskim i niemieckim prawie prywatnym

1. Struktura prawa podmiotowego

Dane uprawnienie lub uprawnienia przysługujące podmiotowi konstytuują jego prywatnoprawne władztwo w ramach stosunku cywilnoprawnego. Prywatnoprawne władztwo powszechnie nazywane jest prawem podmiotowym. **Prawo podmiotowe istnieje więc w ramach stosunku**

⁷⁵ Rozdział II., 2., 1).

cywilnoprawnego i jest z natury swej co najmniej zbiorem uprawnień przysługujących danemu podmiotowi w ramach tego stosunku. Stanowi ono wyznaczoną przez normy prawne pewną sferę możliwości postępowania (sferę zachowań wolnych w sensie normatywnym) – kompetencję do działania i przedstawia ono sumę prawnie chronionych interesów podmiotu⁷⁶. Prawo podmiotowe jest wyodrębniane ze względów funkcjonalnych zazwyczaj wtedy, gdy danemu podmiotowi w ramach jednego stosunku cywilnoprawnego przysługuje więcej niż jedno uprawnienie. Kontrowersyjne jest to, czy jedno uprawnienie przysługujące podmiotowi w ramach danego stosunku cywilnoprawnego tworzy już prawo podmiotowe. Prezentowany jest także pogląd, według którego prawo podmiotowe w istocie swojej jest po prostu uprawnieniem i dlatego wyróżnianie prawa podmiotowego jako kategorii nadrzędnej w stosunku do uprawnienia nie jest potrzebne⁷⁷.

Strukturę prawa podmiotowego stanowią podmiot prawa podmiotowego, treść prawa podmiotowego oraz przedmiot prawa podmiotowego⁷⁸. Podmiotem prawa podmiotowego jest podmiot, któremu przysługują uprawnienia (*resp.* uprawnienie) w ramach danego stosunku cywilnoprawnego. Treść prawa podmiotowego stanowi treść tych uprawnień (*resp.* uprawnienia). Przedmiotem prawa podmiotowego jest zachowanie lub zachowania podmiotów, do których to zachowań podmioty te są obowiązane względem podmiotu uprawnionego w ramach danego stosunku cywilnoprawnego. Obiekt w rzeczywistości, którego takie zachowanie lub zachowania dotyczą, jest zaś przedmiotem prawa podmiotowego w tym sensie, że jest przedmiotem prywatnoprawnego władztwa

⁷⁶ A. Wolter, *Prawo cywilne...*, Warszawa 1968, s. 108; A. Wolter, J. Ignatowicz, *Prawo cywilne...*, Warszawa 1982, s. 108; S. Grzybowski, *System prawa cywilnego*, t. I: *Część ogólna prawa cywilnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 213; tenże, *System prawa cywilnego*, t. I: *Część ogólna prawa cywilnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1985, s. 216; Z. Radwański, *Prawo cywilne...*, Warszawa 1997, s. 87; tenże, *Prawo cywilne...*, Warszawa 2005, s. 93; H.M. Pawłowski, *Allgemeiner Teil des BGB. Grundlehren des bürgerlichen Rechts*, Band 1: *Status der Person und subjektive Rechte*, Tübingen 1972, s. 147.

⁷⁷ K. Opałek, *Prawo podmiotowe. Studium z teorii prawa*, Warszawa 1957, s. 407-409.

⁷⁸ O. von Gierke, *Deutsches Privatrecht*, Band 1: *Allgemeiner Teil...*, s. 256-257.

w ramach stosunku cywilnoprawnego. Jest on w istocie przedmiotem przedmiotu prawa podmiotowego.

2. Typy praw podmiotowych na przedsiębiorstwie w ramach stosunków prawnych prawa rzeczowego

Charakter prawny przedsiębiorstwa nie odpowiada charakterowi prawnemu rzeczy, stąd **nie jest możliwe stosowanie instytucji prawa własności w sensie techniczno-prawnym w odniesieniu do przedsiębiorstwa**. Dopuszczalne jest jednak stosowanie innych typów praw rzeczowych w odniesieniu do przedsiębiorstwa. Do przedsiębiorstwa jako takiego oczywiście nie znajdują bezpośredniego zastosowania przepisy o ochronie własności, gdyż bezpośrednio dotyczą one jedynie rzeczy, nie zaś praw. Znajdą one jednak zastosowanie do tych składników przedsiębiorstwa, które są rzeczami w sensie techniczno-prawnym. Jeżeli chodzi o ograniczone prawa rzeczowe na przedsiębiorstwie, to przepisy o ochronie własności będą do nich stosowane *mutatis mutandis* (wynika to z art. 251 k.c. oraz z § 1065 BGB i § 1227 BGB). Jednak w zasadzie tyczyć się one będą jedynie rzeczy jako składników przedsiębiorstwa. Pozostałe składniki przedsiębiorstwa chronione będą poprzez reżim zwalczania nieuczciwej konkurencji, możliwość żądania naprawienia szkody z tytułu czynów niedozwolonych lub wystąpienia z roszczeniami wynikającymi z naruszenia praw na dobrach niematerialnych. Bardzo kontrowersyjne jest to, czy przedsiębiorstwo może być przedmiotem posiadania w sensie techniczno-prawnym, a w konsekwencji, czy może ono być przedmiotem ochrony posesoryjnej⁷⁹.

1) Użytkowanie przedsiębiorstwa

Zastosowanie instytucji prawa użytkowania w odniesieniu do przedsiębiorstwa nie budzi żadnych wątpliwości. Instytucja prawa użytkowania na przedsiębiorstwie znajduje swoją normatywną podstawę *expressis verbis* w przepisie art. 75¹ § 1 k.c. oraz w przepisie § 22 ust. 1 HGB. W polskim prawie prywatnym prawo użytkowania na przedsiębiorstwie – ujmowane

⁷⁹ Przeciwno takiemu rozwiązaniu opowiada się J. Ignatowicz. Zob. J. Ignatowicz, *Ochrona posiadania*, Warszawa 1963, s. 361.

jako prawo użytkowania odnośnie do *universitatis iuris* – uregulowane jest w przepisach art. 252 i nast. w zw. z art. 265 k.c.⁸⁰ W niemieckim prawie prywatnym do prawa użytkowania na przedsiębiorstwie rozumianego jako prawo użytkowania w odniesieniu do co najmniej *universitatis facti* stosuje się w drodze analogii niektóre przepisy regulujące prawo użytkowania na rzeczach (przepisy §§ 1030 i nast. BGB) np. § 1030, § 1032, § 1041, § 1048, § 1055 BGB⁸¹.

Istotę treści prawa użytkowania na przedsiębiorstwie stanowi uprawnienie użytkownika do używania przedsiębiorstwa i do pobierania pożytków przedsiębiorstwa (art. 252 w zw. z art. 265 § 2 k.c.) – odpowiednio uprawnienie użytkownika do „posiadania” przedsiębiorstwa (§ 1036 ust. 1 BGB *per analogiam*) i do pobierania pożytków przedsiębiorstwa (§ 1030 ust. 1 BGB *per analogiam*). *In casu* prawo użytkowania na przedsiębiorstwie może zostać ograniczone przez wyłączenie z zakresu użytkowania poszczególnych pożytków przedsiębiorstwa (art. 253 § 1 w zw. z art. 265 § 2 k.c.; § 1030 ust. 2 BGB *per analogiam*). Przez pożytki przedsiębiorstwa należy rozumieć przede wszystkim zyski⁸², które przedsiębiorstwo przynosi w toku prawidłowej gospodarki.

Użytkowanie przedsiębiorstwa często zawiera w sobie element użytkowania nieprawidłowego (*quasi-ususfructus*)⁸³. Element nieprawidłowości w prawie użytkowania na przedsiębiorstwie polega na tym, że użytkowanie to zazwyczaj obejmuje swoim zakresem środki obrotowe przedsiębiorstwa. Jeżeli więc użytkowanie obejmuje rzeczy oznaczone co do gatunku (art. 264 zd. 1 k.c.) – odpowiednio rzeczy zużywalne (§ 1067 ust. 1 zd. 1 BGB), które są składnikami danego przedsiębiorstwa, to użytkownik tego przedsiębiorstwa staje się właścicielem tych rzeczy z chwilą ich wydania. Natomiast po ustaniu tego stosunku użytkowania użytkownik zobowiązany jest do zwrotu tej samej ilości rzeczy tego samego gatunku i tej samej jakości (art. 264 zd. 2 w zw. z art. 720 § 1 k.c.)

⁸⁰ J. Widło, *Rozporządzanie przedsiębiorstwem...*, s. 345.

⁸¹ O. Pisko, *Das kaufmännische Unternehmen...*, s. 229; H. Hubmann, *Das Recht am Unternehmen...*, s. 69; J. von Gierke, *Handelsrecht und Schiffahrtrecht...*, s. 92; K. Schmidt, *Handelsrecht*, Köln-Berlin-Bonn-München 1999, s. 162.

⁸² K. Schmidt, *Handelsrecht...*, s. 162.

⁸³ J. Widło, *Rozporządzanie przedsiębiorstwem...*, s. 346.

– odpowiednio użytkownik zobowiązany jest do zwrotu wartości, którą przedstawiały rzeczy zużywalne w chwili ustanowienia użytkowania (§ 1067 ust. 1 zd. 1 BGB).

Prawo użytkowania na przedsiębiorstwie najczęściej zawiera w sobie również element użytkowania zespołu środków produkcji. Jeżeli użytkowanie obejmuje określony zespół środków produkcji (art. 257 § 1 k.c.) – odpowiednio inwentarz (§ 1048 ust. 1 BGB *per analogiam*), który jest składnikiem danego przedsiębiorstwa, to użytkownik tego przedsiębiorstwa jest uprawniony do zastępowania poszczególnych składników zespołu środków produkcji – odpowiednio składników inwentarza – innymi składnikami w granicach prawidłowej gospodarki. Składniki w ten sposób wcielone do zespołu środków produkcji – odpowiednio do inwentarza – stają się własnością tego, kto ustanowił użytkowanie (art. 257 § 1 zd. 2 k.c.; § 1048 ust. 1 *in fine* BGB *per analogiam*).

Pomimo to, że w ramach użytkowania przedsiębiorstwa może występować element użytkowania zespołu środków produkcji lub inwentarza, nie należy jednak utożsamiać przedsiębiorstwa jako takiego z zespołem środków produkcji lub z inwentarzem.

2) Zastaw na przedsiębiorstwie

Zastosowanie instytucji prawa zastawu w odniesieniu do przedsiębiorstwa jest kontrowersyjne⁸⁴. Podobnie jest w przypadku zastawu rejestrowego, który dotyczyłby przedsiębiorstwa⁸⁵. Gdyby przyjąć dopuszczalność prawa zastawu lub zastawu rejestrowego na przedsiębiorstwie, to paradygmatem treści tych praw podmiotowych byłoby uprawnienie zastawnika do zaspokojenia z zastawionego przedsiębiorstwa bez względu na to, komu przysługuje w danej chwili władztwo nad tym przedsiębiorstwem i z pierwszeństwem przed wierzycielami osobistymi władającego

⁸⁴ Za dopuszczalnością zastawu na przedsiębiorstwie opowiada się J. Widło (*Rozporządanie przedsiębiorstwem...*, s. 367, 368; *Zastaw na przedsiębiorstwie...*, s. 32); O. Pisk o (*Das kaufmännische Unternehmen...*, s. 236); H. Hubmann (*Das Recht am Unternehmen...*, s. 72). Przeciwno dopuszczalności zastawu na przedsiębiorstwie opowiada się J. von Gierke (*Handelsrecht und Schiffahrtrecht...*, s. 92-93).

⁸⁵ Za dopuszczalnością zastawu rejestrowego na przedsiębiorstwie opowiada się J. Widło (*Rozporządanie przedsiębiorstwem...*, s. 369, 373; *Zastaw na przedsiębiorstwie...*, s. 33-34).

tym przedsiębiorstwa, za wyjątkiem tych podmiotów, którym na podstawie ustawy przysługuje pierwszeństwo szczególne (analogicznie do art. 306 i nast. albo art. 327 i nast. k.c.; analogicznie do § 1204 i nast. albo § 1273 i nast. BGB).

3. Typy praw podmiotowych w ramach zobowiązaniowych stosunków prawnych

W odróżnieniu od ustawowo zamkniętego katalogu typów podmiotowych praw rzeczowych katalog typów praw podmiotowych funkcjonujących w ramach zobowiązaniowych stosunków prawnych może być swobodnie kształtowany przez podmioty tych stosunków w granicach przyznanej im przez normy prawne swobody czynności prawnych, w szczególności swobody umów. Poniżej wskazane zostaną prawa obligacyjne wynikające z tzw. umów nazwanych odnoszących się do przedsiębiorstw, których *essentialia negotii* wyraźnie wskazują normy prawne.

1) Prawo obligacyjne wynikające z umowy sprzedaży przedsiębiorstwa

Istotą treści prawa podmiotowego przysługującego kupującemu w ramach stosunku prawnego sprzedaży przedsiębiorstwa są⁸⁶:

a) Roszczenie względem sprzedawcy o przeniesienie przedsiębiorstwa i o wydanie przedsiębiorstwa (art. 555 w zw. z art. 535 k.c. – sprzedaż *universitatis iuris*; § 453 ust. 1 w zw. z § 433 ust. 1 BGB – sprzedaż *universitatis facti*). Co do zasady umowa sprzedaży przedsiębiorstwa w systemie polskiego prawa prywatnego jest czynnością prawną wywołującą skutek zobowiązująco-rozporządzający. Umowa sprzedaży danego przedsiębiorstwa obejmuje swoim zakresem wszystkie składniki tego przedsiębiorstwa, o ile nic innego nie wynika z treści tej umowy albo z norm szczególnych (art. 55² k.c.). Przeniesienie na kupującego przedsiębiorstwa oznacza więc przeniesienie składników tego przedsiębiorstwa

⁸⁶ Zakładam, że przy umowie sprzedaży przedsiębiorstwa ma miejsce przeniesienie przedsiębiorstwa o charakterze „asset deal” dotyczące przeniesienia aktywów będących składnikami przedsiębiorstwa. Powszechnie wyróżnia się również przeniesienie przedsiębiorstwa o charakterze „share deal”, polegające na przeniesieniu członkostwa w jednostce organizacyjnej prowadzącej przedsiębiorstwo. Por. K. S c h m i d t, *Handelsrecht...* s. 145-146.

(np. przeniesienie będącej składnikiem przedsiębiorstwa własności rzeczy oznaczonej co do tożsamości lub wierzytelności)⁸⁷. Inaczej jest w systemie niemieckiego prawa prywatnego. Tutaj umowa sprzedaży przedsiębiorstwa jest czynnością prawną bezpośrednio wywołującą jedynie zobowiązanie do rozporządzenia przedsiębiorstwem. Do przeniesienia poszczególnych składników przedsiębiorstwa konieczne jest dokonanie odpowiednich czynności prawnych rozporządzających, odnoszących się do składników danego przedsiębiorstwa⁸⁸. Zarówno na gruncie polskim, jak i niemieckim należy wskazać, iż ustalonym zwyczajem w obrocie jest to, że umowa sprzedaży przedsiębiorstwa zawiera w swej treści wyszczególnienie składników danego przedsiębiorstwa.

b) Uprawnienie do odstąpienia od umowy sprzedaży albo do żądania obniżenia ceny z tytułu rękojmi za wady prawne przedsiębiorstwa (art. 555 w zw. z art. 560 § 1 zd. 1 k.c.; § 453 ust. 1 w zw. z § 437 pkt 2 BGB). Kontrowersyjne jest to, czy przedsiębiorstwo samo w sobie może być obciążone wadami fizycznymi⁸⁹.

2) Prawo obligacyjne wynikające z umowy dzierżawy przedsiębiorstwa

Istotą treści prawa podmiotowego przysługującego dzierżawcy w ramach stosunku prawnego dzierżawy przedsiębiorstwa jest roszczenie względem wydzierżawiającego o oddanie przedsiębiorstwa do używania i do pobierania pożytków przedsiębiorstwa (art. 709 w zw. z art. 693 § 1 k.c.; § 581 ust. 1 BGB). Treściowo więc prawo obligacyjne wynikające ze stosunku dzierżawy przedsiębiorstwa jest zbliżone do prawa użytkownika na przedsiębiorstwie⁹⁰.

Prawa obligacyjne podobne z ekonomicznego punktu widzenia do prawa dzierżawy przedsiębiorstwa mogą funkcjonować na podstawie

⁸⁷ J. Widło, *Rozporządzanie przedsiębiorstwem...*, s. 264.

⁸⁸ H. Hubmann, *Das Recht am Unternehmen...*, s. 63; J. von Gierke, *Handelsrecht und Schiffahrtrecht...*, s. 86; K. Schmidt, *Handelsrecht...*, s. 140-141; H. Brox, *Handels- und Wertpapierrecht*, München 2004, s. 63-64.

⁸⁹ J. Widło, *Rozporządzanie przedsiębiorstwem...*, s. 273-290; K. Schmidt, *Handelsrecht...*, s. 148-156.

⁹⁰ Bliżej: J. Widło, *Rozporządzanie przedsiębiorstwem...*, s. 332-344; O. Pisko, *Das kaufmännische Unternehmen...*, s. 233-235; H. Hubmann, *Das Recht am Unternehmen...*, s. 66-68; K. Schmidt, *Handelsrecht...*, s. 158-161.

innych umów nienazwanych odnoszących się do korzystania z cudzego przedsiębiorstwa. Szczególny reżim prawny przewidziany jest dla praw wynikających z umów odnoszących się do oddania przedsiębiorstwa do odpłatnego korzystania w ramach prywatyzacji bezpośredniej (art. 51-54 u.k.p.p.).

4. Odpowiedzialność za zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa

W ramach stosunku cywilnoprawnego z danym prawem podmiotowym skorelowane są określone obowiązki podmiotu uprawnionego. Również z prawami podmiotowymi odnoszonymi się do przedsiębiorstwa skorelowane są takie obowiązki. Szczególnym ich rodzajem są zobowiązania powstałe w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa.

Odpowiedzialność podmiotu prowadzącego dane przedsiębiorstwo za zobowiązania powstałe w związku z jego prowadzeniem w istocie swojej nie różni się od odpowiedzialności tego podmiotu za zobowiązania innego rodzaju. Sytuacja szczególna ma miejsce wtedy, gdy przedsiębiorstwo zostaje zbyte przez podmiot dotychczas je prowadzący i nabyte przez inny podmiot. Zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa z prawnego punktu widzenia są zawsze zobowiązaniami określonego podmiotu, jednak swoje ekonomiczne uzasadnienie znajdują także w samym przedsiębiorstwie⁹¹. Stąd na gruncie prawa polskiego i niemieckiego uznano za celowe powiązanie – do pewnego stopnia – odpowiedzialności za zobowiązania powstałe w związku z prowadzeniem danego przedsiębiorstwa z prywatnoprawnym władztwem nad tym przedsiębiorstwem. Konsekwencją tego powiązania nie jest jednak ustanowienie szczególnego reżimu prawnego odnoszącego się do masy majątkowej odpowiadającej przedsiębiorstwu, faktycznie wyodrębnionej w ramach majątku zbywcy przedsiębiorstwa lub majątku jego nabywcy⁹². Wykluczone jest więc uznanie tej masy majątkowej odpowiadającej przedsiębiorstwu za podmiot pra-

⁹¹ H. Brox, *Handels- und Wertpapierrecht...*, s. 66.

⁹² Określona masa majątkowa nie może być wprost utożsamiana z przedsiębiorstwem, ponieważ jest ona „nieczynna” – nie zachodzi tutaj „ruch” przedsiębiorstwa. Por.: A. Stelmachowski, *Przedmiot własności w prawie cywilnym...*, s. 111.

wa⁹³. Nie stanowi ono również szczególnego majątku odrębnego⁹⁴. **Zarówno w polskim, jak i w niemieckim prawie cywilnym** ochrona wierzycieli ze stosunków zobowiązaniowych powstałych w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa jest realizowana przez instytucję **kumulatywnego przystąpienia nabywcy przedsiębiorstwa do długu zbywcy z mocy ustawy**⁹⁵.

1) Odpowiedzialność za zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa w przypadku zbycia przedsiębiorstwa według polskiego prawa prywatnego

Odpowiedzialność nabywcy przedsiębiorstwa za poszczególne zobowiązania zbywcy związane z prowadzeniem tego przedsiębiorstwa uzależniona jest od dwóch warunków:

a) Zażalenie zdarzenia polegającego na zbyciu przedsiębiorstwa. Przez zbycie przedsiębiorstwa należy rozumieć kausalną czynność prawną (np. umowa sprzedaży przedsiębiorstwa lub darowizny przedsiębiorstwa)⁹⁶. Warunkiem zbycia (*resp.* nabycia) przedsiębiorstwa jest więc ważna czynność prawna zobowiązująca do przeniesienia przedsiębiorstwa. Przejście zorganizowanego kompleksu majątkowego, jakim jest przedsiębiorstwo, swoim charakterem prawnym odpowiada translatywnemu nabyciu prawa⁹⁷. Zdarzenie prawne, jakim jest zbycie (*resp.* nabycie) przedsiębiorstwa, jest uzależnione także od okoliczności konkretnego przypadku. Nabycie przedsiębiorstwa nie musi być rezultatem zawarcia tylko jednej umowy. Nabycie to może być skutkiem kilku następujących po sobie umów, o ile umowy te doprowadzą do przejścia wszystkich składników

⁹³ Nawet fakt odrębności masy majątkowej nie wystarczałby do traktowania tej masy jako podmiotu prawa ani tym bardziej jako osoby prawnej. Por. A. Klein, *Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego*, Wrocław 2005, s. 150.

⁹⁴ K. C o s a c k, *Lehrbuch des Handelsrecht*, Stuttgart 1895, s. 61; M. L i t w i Ń s k a, *Funkcje wyodrębnienia przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym*, Rozprawa doktorska w Uniwersytecie Warszawskim 1999, niepubl., s. 134. Inaczej: J. v o n G i e r k e, *Handelsrecht und Schiffahrtrecht...*, s. 73-74.

⁹⁵ Z. R a d w a Ń s k i, A. O l e j n i c z a k, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2005, s. 359; H. B r o x, *Handels- und Wertpapierrecht...*, s. 65.

⁹⁶ Z. R a d w a Ń s k i, *Prawo cywilne...*, Warszawa 2005, s. 135.

⁹⁷ S. S o ł t y s i Ń s k i, A. S z a j k o w s k i, J. S z w a j a, *Kodeks handlowy z komentarzem*, Warszawa 1994, s. 36-38.

mogących tworzyć przedsiębiorstwo⁹⁸. Nabycie przedsiębiorstwa występuje również wtedy, gdy zawarta została jedna umowa dotycząca tych wszystkich aktywów, które *in casu* wchodzi w skład danego przedsiębiorstwa⁹⁹. Nabycie przedsiębiorstwa ma miejsce również wtedy, gdy nabyte zostały nie wszystkie przedmioty wchodzące w skład danego przedsiębiorstwa, ale taka ilość tych przedmiotów, która stanowi w stosunku do pierwotnej całości istotną część tej całości, a sama w sobie również prezentuje się jako gospodarcza całość¹⁰⁰. Nabycie przedsiębiorstwa nie zachodzi jednak wtedy, gdy nabywane jest nie przedsiębiorstwo jako całość, lecz tylko niektóre jego składniki, nawet jeśli składniki te przedstawiają znaczną wartość w stosunku do wartości przedsiębiorstwa jako całości¹⁰¹.

b) Skuteczny zarzut, że nabywca przedsiębiorstwa, zachowując należyłą staranność, w chwili nabycia nie wiedział o istnieniu określonego zobowiązania związanego z tym przedsiębiorstwem. Odnosnie do standardów należytej staranności należy przyjąć, że ustalonym zwyczajem w obrocie jest przeprowadzanie na zlecenie nabywcy przed dokonaniem transakcji nabycia przedsiębiorstwa tzw. procedury *due diligence review* (procedury „przeglądu” przedsiębiorstwa z punktu widzenia jego wartości i kondycji finansowej)¹⁰². Co do zobowiązań, które weszły w zakres *due diligence review*, wyłączona jest możliwość podniesienia zarzutu niewiedzy po stronie nabywcy przedsiębiorstwa.

Jeżeli spełnione są dwa powyższe warunki, to zgodnie z art. 55⁴ zd. 1 k.c. odpowiedzialność nabywcy przedsiębiorstwa za zobowiązania zbywcy związane z prowadzeniem tego przedsiębiorstwa polega na solidarnej odpowiedzialności nabywcy i zbywcy przedsiębiorstwa za te zobowiązania. Solidarna odpowiedzialność nabywcy nie zachodzi tylko wtedy, gdy w chwili nabycia przedsiębiorstwa nie miał on wiedzy o tych zobowiązaniach, pomimo to, że zachował on należyłą staranność (art. 55⁴ zd. 1

⁹⁸ Wyrok SN z 6 lipca 2005 r., III CKN 705/04, Biuletyn SN 2005, nr 10, s. 13-14.

⁹⁹ Wyrok SN z 24 czerwca 1998 r., I CKN 780/97, OSNC 1999, nr 2, poz. 30.

¹⁰⁰ Wyrok SN z 9 marca 1934 r., C II Rw 2790/33, OSN 1934, poz. 619.

¹⁰¹ Wyrok SN z 10 stycznia 1972 r., OSN 1972, poz. 136; wyrok SN z 20 listopada 2002 r., II CKN 1121/00 (niepubl.).

¹⁰² Bliżej: S. Włodzka, *Due diligence review w prawie polskim*, PUG 1999, nr 9, s. 10 i nast.; t e n ż e, *Strategiczne umowy...*, s. 62 i nast.

in fine k.c.). Zbywca przedsiębiorstwa odpowiada za te zobowiązania w sposób nieograniczony całym swoim majątkiem. Odpowiedzialność nabywcy jest ograniczona do wartości nabytego przedsiębiorstwa (*pro viribus patrimonii*) według stanu z chwili nabycia, a według cen z chwili zaspokojenia wierzyciela, przy czym również on odpowiada wprost z całego swojego majątku. Nabywca odpowiada za dług własny i jego odpowiedzialność jest samoistna¹⁰³. Solidarna odpowiedzialność nabywcy na podstawie art. 55⁴ k.c. zastrzeżona jest na korzyść wierzycieli ze stosunków zobowiązaniowych związanych z prowadzeniem przedsiębiorstwa, stąd nabywca i zbywca nie mogą odpowiedzialności tej wyłączyć na mocy umowy ze skutkiem *erga omnes*. Wyłączenie tej odpowiedzialności względem poszczególnego wierzyciela dopuszczalne jest tylko za jego zgodą (art. 55⁴ zd. 3 k.c.). *Ratio legis* tak ukształtowanej solidarnej odpowiedzialności nabywcy przedsiębiorstwa stanowi fakt, że przedsiębiorstwo reprezentuje zazwyczaj istotną wartość w stosunku do całego majątku podmiotu prowadzącego to przedsiębiorstwo, stąd jego zbycie mogłoby prowadzić do zmniejszenia możliwości efektywnego zaspokojenia dłużników¹⁰⁴.

2) Odpowiedzialność za zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa w przypadku zbycia przedsiębiorstwa według niemieckiego prawa prywatnego

W przypadku nabycia danego przedsiębiorstwa *inter vivos* odpowiedzialność nabywcy za zobowiązania zbywcy związane z prowadzeniem tego przedsiębiorstwa zależy od tego, czy spełnione są łącznie dwa następujące warunki:

¹⁰³ W. C z a c h ó r s k i, *Prawo zobowiązań...*, s. 401; t e n ż e, *Zobowiązania...*, s. 305.

¹⁰⁴ Odnośnie do kształtowania się poglądów na temat odpowiedzialności za zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa w prawie polskim: M. P o ź n i a k - N i e d z i e l s k a, *Zbycie przedsiębiorstwa w świetle zmian w Kodeksie cywilnym*, PiP 1991, nr 11, s. 42; M. L i t w i Ń s k a, *Pojęcie przedsiębiorstwa w prawie handlowym i cywilnym...*, s. 9 i nast.; M. L i t w i Ń s k a, *Pojęcie przedsiębiorstwa w prawie handlowym i cywilnym. Przedsiębiorstwo jako przedmiot obrotu (II)*, PPH 1993, nr 2, s. 7 i nast.; J. W i d ł o, *Zakres stosowania art. 526 k.c. w odniesieniu do przepisów o zbyciu przedsiębiorstwa*, PPH 1996, nr 1, s. 25 i nast.; t e n ż e, *Jeszcze raz w sprawie odpowiedzialności za długi przedsiębiorstwa*, PPH 1999, nr 1, s. 26 i nast.; M. W i l e j c z y k, *Skutki zbycia przedsiębiorstwa w świetle art. 526 kodeksu cywilnego*, PPH 1998, nr 8, s. 30 i nast.

a) Kontynuowanie przedsiębiorstwa. Przez kontynuowanie danego przedsiębiorstwa należy rozumieć dalsze prowadzenie zakładu przez nowego władającego w taki sposób, że stan tego zakładu nie zostaje istotnie zmieniony oraz przejęcie rdzenia danego przedsiębiorstwa, czyli zakresu działalności, wewnętrznej organizacji, lokalu, stosunków z klientami i dostawcami (przejęcie np. części personelu nie jest konieczne, lecz jedynie pomocne do ustalenia tego, czy ma miejsce fakt kontynuowania danego przedsiębiorstwa, czy też nie)¹⁰⁵. Kontynuowanie przedsiębiorstwa zachodzi zarówno wtedy, gdy przedsiębiorstwo zostaje przejęte przez nabywcę definitywnie (np. wskutek wykonania umowy sprzedaży), jak również wtedy, gdy przedsiębiorstwo jest jedynie czasowo przejęte przez dany podmiot (np. wskutek wykonywania umowy dzierżawy)¹⁰⁶. Ciągłość przedsiębiorstwa rozpatrywana jest wyłącznie z punktu widzenia faktów w obrocie. Nie ma znaczenia to, czy w aspekcie prawnym u jej podstaw leży czynność prawna¹⁰⁷.

b) Kontynuowanie firmy, pod którą to przedsiębiorstwo było dotychczas prowadzone. Kontynuowanie danej firmy ma miejsce wtedy, gdy firmą tą faktycznie posługiwał się poprzedni władający przedsiębiorstwem, a następnie dalej wykorzystuje ją nabywca przedsiębiorstwa. Firma posiada tego rodzaju siłę odróżniającą, że w obrocie utożsamia się ją z przedsiębiorstwem i fakt kontynuowania firmy wyraźnie uwidacznia się w zachowaniu nabywcy przedsiębiorstwa. Kontynuowana firma nie musi zachowywać swego identycznego brzmienia. Istotne jest to, czy można stwierdzić kontynuowanie tej części poprzednio używanej firmy, która cechuje się wspomnianą wyżej siłą odróżniającą¹⁰⁸. Nie ma znaczenia również to, czy do poprzednio używanej firmy został dołączony dodatek wskazujący na następstwo prawne.

¹⁰⁵ Senatsurteil v. 16.1.1984, II ZR 114/83, Neue Juristische Wochenschrift (dalej: NJW) 1984, 1186, 1187; BGH Urteil v. 10.10.1985 – IX ZR 153/84, NJW 1986, 581; Senatsurteil v. 4.11.1991 – II ZR 85/91, NJW 1992, 911, 912; BGH Urteil v. 28.11.2005 – II ZR 355/03, Zeitschrift für Wirtschaftsrecht (do 1982 r. Zeitschrift für Wirtschaftsrecht und Insolvenzpraxis; dalej: ZIP) 2006, 367.

¹⁰⁶ H. Brox, *Handels- und Wertpapierrecht...*, s. 66.

¹⁰⁷ BGH Urteil v. 10.10.1985 – IX ZR 153/84, NJW 1986, 581; BGH Urteil v. 28.11.2005 – II ZR 355/03, ZIP 2006, 367, 368.

¹⁰⁸ Senatsurteil v. 15.3.2004 – II ZR 324/01, ZIP 2004, 1103, 1104; BGH Urteil v. 28.11.2005 – II ZR 355/03, ZIP 2006, 367, 368.

Stosownie do § 25 ust. 1 zd. 1 HGB, jeżeli zachodzi kontynuowanie danego przedsiębiorstwa pod dotychczas używaną dla niego firmą, to nabywca tego przedsiębiorstwa odpowiada za wszelkie zobowiązania zbywcy z jakiegokolwiek tytułu prawnego, które są związane z prowadzeniem tego przedsiębiorstwa. Nabywca odpowiada za te zobowiązania w sposób nieograniczony całym swoim majątkiem. Nadal utrzymuje się odpowiedzialność zbywcy co do tych zobowiązań. Co więcej, aż do tego momentu, w którym przejście przedsiębiorstwa zostaje wpisane do rejestru handlowego, zbywca odpowiada również za zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa powstałe już po dokonaniu zbycia przedsiębiorstwa¹⁰⁹. Zgodnie z § 26 ust. 1 HGB odpowiedzialność zbywcy jest jednak ograniczona. Zbywca przedsiębiorstwa odpowiada za te zobowiązania, które stały się wymagalne przed upływem pięciu lat od końca dnia, w którym nowy władający firmą zostaje wpisany w rejestrze handlowym sądu właściwego dla oddziału głównego przedsiębiorstwa. Na podstawie § 25 ust. 2 HGB zbywca i nabywca przedsiębiorstwa mogą na mocy postanowień umowy wyłączyć odpowiedzialność nabywcy za te zobowiązania. Umowa ta zawsze będzie skuteczna w stosunku wewnętrznym, który łączy zbywcę i nabywcę. Aby umowa ta była skuteczna również względem osób trzecich (w szczególności względem wierzycieli ze stosunków zobowiązaniowych związanych z prowadzeniem przedsiębiorstwa), wymagane jest wpisanie jej do rejestru handlowego i ogłoszenie albo powiadomienie o niej osoby trzeciej przez zbywcę lub przez nabywcę.

Zgodnie z § 25 ust. 3 HGB, jeżeli nie zachodzi kontynuowanie dotychczas używanej dla przedsiębiorstwa firmy (niezależnie od tego czy samo przedsiębiorstwo jest kontynuowane), to nabywca przedsiębiorstwa nie odpowiada za zobowiązania zbywcy związane z prowadzeniem tego przedsiębiorstwa, chyba że odpowiedzialność za te zobowiązania wynika ze zdarzeń innych niż nabycie przedsiębiorstwa, w szczególności wtedy, gdy nabywca ogłosił w sposób przyjęty w obrocie o tym, że przejmuje te zobowiązania. Gdy ma miejsce powyższe ogłoszenie o przejęciu zobowiązań, to stosownie do § 26 ust. 1 HGB nabywca przedsiębiorstwa odpowiada za te zobowiązania w sposób nieograniczony, natomiast zakres

¹⁰⁹ H. Brox, *Handels- und Wertpapierrecht...*, s. 67.

odpowiedzialności zbywcy ogranicza się do zobowiązań, które stały się wymagalne przed upływem pięciu lat od dnia, który jest następnym dniem po tym, w którym ogłoszono informację o przejęciu zobowiązań. Inną szczególną podstawą odpowiedzialności może być np. zwalniające przejęcie długu.

Szczególny przypadek odpowiedzialności nabywcy przedsiębiorstwa za zobowiązania zbywcy związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa występuje wtedy, gdy przedsiębiorstwo, które dotychczas prowadzone było przez jednoosobowego przedsiębiorcę, zostaje następnie wniesione do spółki, której współnikami zostają dotychczasowy przedsiębiorca jednoosobowy oraz inny podmiot jako współnik osobiście odpowiedzialny za zobowiązania spółki albo jako komandytariusz. W takim przypadku zgodnie z § 28 ust. 1 HGB za wszystkie zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa odpowiada spółka, a w konsekwencji dotychczasowy jednoosobowy przedsiębiorca jako współnik, oraz pozostali współnicy tej spółki. Odpowiedzialność spółki jest przy tym niezależna od kontynuowania dotychczasowej firmy. Jeżeli dotychczasowy przedsiębiorca jednoosobowy zostaje współnikiem osobiście odpowiedzialnym za zobowiązania spółki, to odpowiada on za dotychczasowe zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa w sposób nieograniczony. Jeżeli zaś dotychczasowy przedsiębiorca jednoosobowy zostaje komandytariuszem, to jego odpowiedzialność za te zobowiązania jako współnika spółki jest ograniczona w ten sposób, że odpowiada on za te zobowiązania, które stały się wymagalne przed upływem pięciu lat od końca dnia, w którym dokonano wpisu spółki do rejestru, przy czym nie narusza to jego odpowiedzialności jako komandytariusza (§ 28 ust. 3 HGB). To ograniczenie ma miejsce również wtedy, gdy prowadzi on sprawy spółki albo gdy prowadzi on przedsiębiorstwo w ramach spółki. Pozostali współnicy odpowiadają za te zobowiązania bądź jako komandytariusze bądź jako współnicy osobiście odpowiedzialni za zobowiązania spółki.

Na podstawie § 28 ust. 2 HGB współnicy na mocy postanowień umowy mogą wyłączyć odpowiedzialność spółki za zobowiązania dotychczasowego jednoosobowego przedsiębiorcy. Aby umowa ta była skuteczna wobec osób trzecich, wymaga się wpisania jej do rejestru handlowego i ogłoszenia albo dokonanego przez współnika zawiadomienia

osoby trzeciej o tej umowie. W przeciwnym razie odnosi ona skutek jedynie w stosunku wewnętrznym między współnikami.

W przypadku gdy nabycie przedsiębiorstwa ma charakter nabycia *mortis causa*, jeżeli spadkobierca kontynuuje przedsiębiorstwo należące do spadku, to do odpowiedzialności spadkobiercy za zobowiązania spadkodawcy związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa stosuje się *mutatis mutandis* normy regulujące odpowiedzialność nabywcy za zobowiązania zbywcy związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa w przypadku nabycia przedsiębiorstwa *inter vivos* (§ 27 ust. 1 HGB). W przypadku kontynuowania przedsiębiorstwa pod dotychczas używaną dla niego firmą spadkobierca odpowiada więc za te zobowiązania całym majątkiem w sposób nieograniczony. W ten sposób odpowiada on także wtedy, gdy firma nie jest kontynuowana, a zachodzi inna szczególna podstawa odpowiedzialności. Jeżeli jednak spadkobierca wstrzymał ruch przedsiębiorstwa przed upływem trzech miesięcy od momentu, w którym dowiedział się on o nabyciu spadku, to odpowiada on za wymienione wyżej zobowiązania w sposób ograniczony do wysokości wartości spadku, przy czym termin ten nie może upłynąć wcześniej niż termin do odrzucenia spadku (§ 27 ust. 2 HGB). Odpowiedzialność spadkobiercy może zostać ograniczona również na podstawie § 27 ust. 1 w zw. z § 25 ust. 2 HGB na mocy wpisu do rejestru handlowego i ogłoszenia oświadczenia woli spadkobiercy o ograniczeniu odpowiedzialności do wysokości wartości spadku¹¹⁰. Jakakolwiek odpowiedzialność spadkobiercy jest wyłączona zawsze wtedy, gdy odrzuca on spadek.

Zakończenie

Nie sposób nie zauważyć, że struktura przeprowadzonych rozważań jest dość nietypowa. Wynika to przede wszystkim z prawnoporównawczego charakteru niniejszego artykułu. Starłem się bowiem nadać poruszanej problematyce formę systematycznego opracowania i jednocześnie ująć prywatnoprawne władztwo nad przedsiębiorstwem z takiego punktu widzenia, który mógłby być wspólny dla polskiej i niemieckiej

¹¹⁰ H. B r o x, *Handels- und Wertpapierrecht...*, s. 74.

dogmatyki prawa prywatnego. Nie trzeba nikogo przekonywać, że polski i niemiecki system prawa prywatnego, choć w dużej mierze odpowiadają sobie, to jednak różnią się co do kwestii często o zasadniczym z punktu widzenia dogmatyki prawa znaczeniu. Stąd przedstawienie problematyki prywatnoprawnego władztwa nad przedsiębiorstwem w aspekcie systemu polskiego i niemieckiego wymagało przyjęcia wspólnych dla obu systemów podstaw, mogących służyć za punkt wyjścia dla dalszych rozważań, w tym odpowiedniej konwencji językowej. Niniejszemu opracowaniu starałem się nadać przede wszystkim walor praktyczny. Konsekwencją rozstrzygnięć co do charakteru prawnego przedsiębiorstwa jest wskazanie przepisów prawa regulujących prywatnoprawne władztwo nad przedsiębiorstwem, określenie formy tego władztwa i nadanie mu statusu prawa podmiotowego, pobieżna z konieczności charakterystyka poszczególnych typów praw podmiotowych na przedsiębiorstwie oraz zarys problematyki odpowiedzialności za zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa, stanowiące szczególnego rodzaju obowiązki skorelowane z podmiotowym prawem na przedsiębiorstwie. Przeważnie na rozważaniach dotyczących instytucji przedsiębiorstwa oraz prawa na przedsiębiorstwie zbyt mocno odciskają swoje piętno kwestie teoretyczne, podczas gdy zwłaszcza polska cywilistyka domaga się zdecydowanych rozstrzygnięć właśnie na polu praktycznym. Chciałem więc ustrzec się takiego zarzutu. Kwestią kluczową powinno być bowiem właściwe sprzężenie rozstrzygnięć teoretycznych z rozwiązaniami praktycznymi. Pozostaje mi wyrazić nadzieję, że artykuł ten choć w niewielkiej mierze przyczyni się do realizacji tego postulatu.